

Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu İlişkilerinde Bazı Dâhilî Meseleler [1908-1914]*

Some Internal Issues in Ottoman and Austro-Hungarian Relations [1908-1914]

Senem Gönenç**

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

**İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

senemgonenc@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3267-7580

Başvuru/Submitted: 17 Ağustos 2022

Kabul/Accepted: 8 Ekim 2022

DOI: 10.21021/osmed.1163594

Atıf/Citation:

Gönenç, S. "Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu İlişkilerinde Bazı Dâhilî Meseleler [1908-1914]". Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 15 (2022): 99-120.

Öz

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu; I. Dünya Savaşı'ndan hemen önceki yıllarda (1908-1914) izlediği dış politikayla Osmanlı İmparatorluğu'nu daha sonraki yıllarda derinden etkileyecek olayların vuku bulmasında doğrudan ve dolaylı rol oynamıştır. Aynı yıllarda çeşitli düzeylerdeki temsilcileri de Babıali'yi bazı dâhilî meselelerle uğraşmak zorunda bırakmışlardır. Bu çalışmada söz konusu dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu temsilcilerinin hangi ve ne tür dâhilî meselelere müdahil olduklarına ve bunlara karşı nasıl tedbirler alındığına ilişkin örnekler sunulmuştur. Doküman incelemesine dayanan bu tarihsel araştırmanın ana kaynaklarını Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte arşiv belgelerine konu olan Avusturya gazetelerinin erişilebilen nüshalarına (Das Vaterland, Kikeriki, München Allgemeine Zeitung, Neues Wiener Journal, Neues Wiener Tagblatt, Reichspost, Wiener Montags Journal) da çalışmada yer verilmiştir. Araştırma bulgularına göre Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları arasındaki meselelerden birini Bosna ve Hersek'in ilhakıyla (1908) ilk defa olarak siyasi sınır şeklinde tayin edilecek olan Bosna sınırına ilişkin anlaşmazlık oluşturmuştur. Avusturyalıların Osmanlı topraklarındaki Katolikler ile bunlara ait kurumlar üzerinde himaye hakkı iddiası bir diğer ihtilaf konusunu teşkil etmiştir. Ayrıca Avusturya sefir ve konsoloslarından, vapurlarından, postanelerinden ve gazetelerinden kaynaklanan çeşitli meseleler de yaşandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Avusturya, Osmanlı Hükûmeti, Avusturya Hükûmeti, Ballhausplatz.

Abstract

The Austro-Hungarian Empire, with its foreign policy in the years just before the First World War (1908-1914), played a direct and indirect role in the occurrence of events that would deeply affect the Ottoman Empire in the following years. In the same years, its representatives at various levels forced the Porte to deal with some internal issues. In this study, examples of which and what kind of internal issues the representatives of the Austro-Hungarian Empire were involved in and how precautions were taken against them were presented. The main sources of this historical research based on document analysis are Ottoman archival documents. In addition, accessible numbers of Austrian newspapers that are the subject of archival documents (Das Vaterland, Kikeriki, München Allgemeine Zeitung, Neues Wiener Journal, Neues Wiener Tagblatt, Reichspost, Wiener Montags Journal) are also included in the study. According to the research findings, one of the issues between the Ottoman and Austro-Hungarian empires was the disagreement regarding the Bosnian border, which would be designated as a political border for the first time with the annexation of Bosnia and Herzegovina (1908). The claim of the Austrians to protect the Catholics in the Ottoman lands and their institutions was another subject of dispute. In addition, it has been determined that there are various problems arising from the Austrian's ambassadors and consuls, ferries, post offices, and newspapers.

Keywords: Ottoman, Austria, Ottoman Government, Austrian Government, Ballhausplatz.

*Bu makale Prof. Dr. Mustafa AYDIN'ın danışmanlığında gerçekleştirilen *Osmanlı-Avusturya Macaristan İmparatorluğu İlişkileri (1908-1914) ve Ders Kitaplarına Yansımaları* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1908 yılında Bosna ve Hersek'i ilhak ederek Balkanlar'da kalan Osmanlı varlığının tasfiyesi için ilk adımı atmıştır. Bu durum Osmanlı'nın ardından mirasını paylaşmayı bekleyen diğer devletlere de bir bakıma aradıkları fırsatı vermiştir. Nitekim Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (1908), aynı yıl Girit'in Yunanistan'a ilhakı ile bir süre sonra başlayan İtalyan (1911) ve Balkan Savaşları (1912-1913) bu tasfiye hareketinin diğer neticeleri olmuştur.¹

Aslında Bosna ve Hersek'in ilhakından sonra Avusturyalı devlet adamları artık dengeleri değiştirecek herhangi bir olayın vuku bulmasını istememişlerdi. Aksine onların tek umudu herhangi bir olayın yaşanmamasıydı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Hariciye Nazırı Aehrenthal* de öncülleri gibi pasif politikasına geri dönmüştü. Bu bağlamda Rusya ile tolere edilebilir ilişkileri yeniden kurmuş; Sırbistan ya da İtalya'dan gelebilecek herhangi bir provokasyona cevap vermeyi reddetmiştir. Bu politikaya en uygun yaklaşımlarından biri de Fransa ile iyi ilişkiler kurma girişiminde görülmüş ve Almanya'nın Bosna krizinde verdiği desteği 1911'deki Fas krizi sırasında Almanya'ya vermekten kaçınmıştır.²

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali kararına ikna olurken de yapılan en ciddi hatalardan biri Osmanlı'dan Libya'yı koparmanın Balkanlar'daki kaotik denge durumunu etkilemeyeceği öngörüsü olmuştur. Zira İtalya'nın Avusturya-Macaristan ile Almanya ekseninden uzaklaşması İngiltere ve Fransa açısından ciddi bir kazanım olurdu ve Akdeniz'deki durumu kökten değiştirebilirdi. Dolayısıyla Trablusgarp Savaşı'nda (1911-1912) diplomatik ve siyasi süreç Osmanlı Devleti'nin hukukunu korumak üzere değil İtalya'nın, Avrupa statükosunun en az etkileneceği şekilde tatmin edilmesi biçiminde yürütülmüştür. Avusturya-Macaristan ve Almanya bir bakıma Osmanlı Devleti ile Üçlü İttifak arasında bir seçim yapmak zorunda kalmışlar ve seçimlerini Üçlü İttifak'tan, yani İtalya'dan yana kullanmışlardır.³

Öte yandan Aehrenthal, bir Osmanlı-Rus ittifakı ve bir Balkan birliğine dair gayriresmî Rus önerilerinden de kuşkusuz telaşlanmış ve Osmanlılara bu önerileri kabul etmemelerini tavsiye etmiştir. Bununla birlikte, Şubat 1912'de Aehrenthal'in yerini alacak yeni Hariciye Nazırı Berchtold** için de bir İtalyan birliği ve komşu Balkan devletler; bağlantısız Osmanlı Devleti'nden her zaman çok daha değerliydi. Ayrıca Bulgaristan'ın özelemlerine sonsuza kadar karşı çıkmak yükümlülüğüne girmek istenmemekteydi. Berchtold'un 1912 Ağustos'unda yaptığı yakın zamanda Arnavutlara teklif edilen idari ödümleri bütün Makedonya'ya yayma konusunda büyük güçlerin İstanbul hükûmetini teşvik etmeleri önerisi ise büyük bir hata olmuştur. Nitekim Balkan devletleri kendi paylarına Berchtold'ün önerilerini kabul etmişlerdir; fakat bir büyük gücün Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamını uzatma çabası onlar için imparatorluğu yok etme hareketini hızlandırmaya yönelik yeni bir gerekçe olmuştur. Böylece Berchtold sadece Osmanlıları yabancılaştırmakla kalmamış, önlemeyi umduğu çatışmanın hızlanmasına da yardım etmiştir.⁴

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1908-1914 yıllarında hariçte izlediği bu dış politika ile Osmanlı İmparatorluğu'nu sonraki yıllarda derinden etkileyecek olayların vuku bulmasında doğrudan ve dolaylı rol oynarken, aynı dönemde dâhilde de Osmanlı hükûmeti bazı meselelerle uğraşmıştır. Bu çalışmada söz

¹ Kemal Beydilli, "Avusturya", TDV İslâm Ansiklopedisi, IV (İstanbul 1991), s. 176.

* Alois Leopold Johann Baptist Lexa von Aehrenthal (1854-1912), (1909'dan sonra kont) diplomat ve devlet adamı. Paris ve St. Petersburg'da diplomatik görevlerde bulunan Aehrenthal, 1906-1912 yılları arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dışişleri bakanı olmuştur. Hakkında daha geniş bilgi için bkz. Solomon Wank, *In the Twilight of Empire: Count Alois Lexa von Aehrenthal (1854-1912): Imperial Habsburg Patriot and Statesman*, I-II (Wien-Köln-Weimar: Böhlau, 2009).

² Alan J. P. Taylor, *The Habsburg Monarchy 1809-1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary* (London: Western Printing Services, [1948]), 221.

³ Öner Buçukçu, *1908-1913 Osmanlı Dış Politikası: Buhran-ı Meşrutiyet* (İstanbul: Tezkire, 2014), 201.

** Berchtold Leopold Graf (1863-1942), siyasetçi, diplomat ve devlet adamı. 1906-1911 yıllarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Rusya büyükelçisi, 1912-1915 yılları arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dışişleri bakanı olmuştur. Hakkında daha geniş bilgi için bkz. "Berchtold Leopold Graf", *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, I (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), ss. 71.

⁴ F. R. Bridge, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu, 1900-1918", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, haz., Marian Kent, çev., Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa, 2013), 74-75.

konusu dönemde Osmanlı topraklarında yaşanan ve Osmanlı arşiv evrakına yansıyan Avusturyalı yetkililerin müdahil oldukları dâhili meseleler ele alınmıştır.

1. Katoliklerin Himayesi Meselesi

1866'dan sonra Habsburg Monarşisi'nde devletlerarası ilişkilerde din vurgusu ön plana çıkarılmış; Monarşinin, Katolik kimliğin en üst siyasal temsil makamı olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Çoğu Arnavutluk ve Makedonya'da bulunan Katolikleri korumak amacıyla ilan edilen kultusprotektorat (kültürkorumacılığı)⁵ da bu yaklaşımın bir neticesi olmuştur.⁶ Bu hususta Avusturya Devleti yetkilileri fırsat ve imkân buldukça Katolik cemaatlerin kendi ruhani liderleri aracılığıyla halletmeleri gereken konulara da sefir ve konsoloslarını müdahil etmek suretiyle Katolikler üzerinde himaye hakkı iddia etmeye çalışmışlardır. Bunun engellenmesi ise Osmanlı hükûmetinin dikkatle takip ettiği konulardan biri olmuştur.

Nitekim İşkodra'daki Stimmanite rahiplerinin idaresinde bulunan inas mektebinin genişletilmesine ve tamirine izin verilmesi hakkında mektep müdiresi tarafından yapılan müracaata padişahın müsaadesi Latin başpiskoposluğuna tebliğ edilmişken, bu hususta İşkodra Avusturya konsolosluğundan mektebin genişletilmesine ve resmî ruhsat almasına yönelik bir takrir gelmiştir. Bunun üzerine Latin başpiskoposunun idaresinde bulunup, doğrudan doğruya yerli Latin cemaatine ait olan bu ve benzeri mektepler üzerinde Avusturya konsolosunun iddia ettiği himaye hakkına yönelik bir anlaşma olmadığından bunun tanınmaması gerekeceği İşkodra vilayetinin yazısına atfen dâhiliye nezaretinden bildirilmiştir.⁷

Avusturya sefaretinin himaye girişiminde bulunduğu bir diğer dinî topluluk Mihitarist Ermeni Katolik cemaati olmuştur. Aslında 11 Şevval 1309 (9 Mayıs 1892) tarihli tezkirede Osmanlı tebaasından olan Mihitarist rahiplerinin Osmanlı Devleti'nde vaki olan işler için yabancı hükûmetlere müracaata hak ve yetkileri olamayacağı ifade edilmiştir. Buna rağmen İzmir'de Mihitarist ruhban manastır ve kilisesinin genişletilerek inşasına ruhsat talebi için yapılan müracaatın kabul edilmesine dair Avusturya sefaretinden bir takrir gönderilmiştir. Ancak sefaretin bu takriri İzmir'deki Mihitarist Ermeni Katolik rahiplerinin Osmanlı tebaasından olmaları nedeniyle yabancı himayesine hakları olmadığından dikkate alınmamıştır. Akabinde Avusturya sefaretini Mihitarist ruhani heyetinin İmparatoriçe Maria Theresia (1740-1780) devrinden beri Avusturya hükûmeti tarafından himaye edildiklerinden, Osmanlı memurlarının bu himayeye

⁵ Almanca bir terim olan "kultusprotektorat" Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Katoliklerin himayesi anlamına gelmektedir. Avusturya; Katolikleri himaye hakkını 1616 yılında başlayan ve Osmanlı sultanları ile yapılan bir dizi barış anlaşmaları sonucunda elde ettiğini düşünmekte, Osmanlı-Avusturya Savaşı'ndan (1683-1699) sonra yeniden onaylanan kultusprotektorat ile kendini aralarında Kuzey Arnavutluk Katoliklerinin de bulunduğu Balkanlar'daki Katolik nüfusun koruyucusu olarak görmekteydi (Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, 2nd ed. (Lanham-Toronto-Plymouth: The Scarecrow, 2010), 253-254). Avusturya-Macaristan; Rumeli vilayetinde ve Osmanlı memleketlerinde Katolik rahiplerini Osmanlı tebaasından olmaları hâlinde bile himayeye hakkı olduğunu Karlofça (1699), Pasarofça (1718), Belgrad (1739) ve Zıstovi (1791) antlaşmalarına dayanarak iddia etmekte, Osmanlı Devleti ise bu himaye hakkının mahallî cemaatlere ait müesseseler ile Osmanlı rahiplerini kapsamayacağını isbat ile söz konusu davayı reddetmekteydi (*BOA, DH.İD*, 163/31, 14 Şubat 1328/27 Şubat 1913, 5). Nitekim Osmanlı Devleti bu hususta haklılığını Avusturya ile yaptığı antlaşmaların en ayrıntılı ve kapsamlısı olan Belgrad Antlaşması'nın dokuzuncu maddesine dayandırmıştır. Bu maddede yer alan "Hazreti İsa dininde olan Frenk rahiplerinin" şeklindeki ifadede yalnızca Frenk rahiplerinin himayesinin anlaşılması gerektiğini, ayrıca Rusya'nın bütün Ortodoksları himaye etmek istemesiyle ortaya çıkan Paris Antlaşması'nın (1856) dokuzuncu maddesi ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyan ahalinin siyasi ve dinî haklarının temin edildiğini ve geçmişte imzalanan antlaşma metinlerinde Avusturya tezini destekleyen bir durum söz konusu olsa bile Paris Antlaşması'nın bunu zaten ortadan kaldırdığını ve daha sonra imzalanan Berlin Antlaşması'nın (1878) 62. maddesiyle himaye iddiasının hiçbir hukuki dayanağının kalmadığını ileri sürmekteydi (Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları* (İstanbul: Gökkuşbu, 2005), 67-68).

⁶ F. R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary 1866-1914* (London and Boston: Routledge & Kegan Paul, 1972), 12; Bridge, *a.g.e.*, 61; Buçukçu, *a.g.e.*, 23.

⁷ *BOA, DH.MKT*, 1266/84, 21 Haziran 1324/4 Temmuz 1908; *BOA, BEO*, 3360/251948, 5 Temmuz 1324/18 Temmuz 1908. Gerek cemaatler gerekse yabancılar yeni okul, ibadethane ve hastane gibi binalarını inşa etmek, mevcut binalarını da çeşitli eklemeler ve değişiklikler yapmak suretiyle onarabilmek için ruhsat taleplerini cemaatler bağlı buldukları ruhani liderleri (Ali Güler, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterleri'nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar)", *OTAM* / 9, (1998): 168) yabancılar da sefaretleri aracılığı ile yapmaktaydılar. Herhangi bir konuda izin almak anlamında kullanılan ruhsat ise kiralama, satın alma, hibe vesair yollar ile elde edilen arsalar üzerine okul, kilise, rahipler için mesken gibi binaların yapımında gerektiği gibi daha önce yapılmış olan binaların yenilenmesi, genişletilmesi, okulun bir başka yere nakledilmesi suretiyle binanın yerinin değişmesi durumunda da gerekmekteydi (M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 2015), 161).

şimdiye kadar itiraz etmediklerinden, söz konusu manastır, kilise ve mektebin daha önce sefaretten takrir ile verilen müesseseler defterine dâhil bulunduğu ve bu rahiplerin Osmanlı tebaasından olmalarının kendilerini Avusturya himayesinden mahrum edemeyeceğinden bahisle taleplerine bir an önce müsaade edilmesini 30 Haziran 1909 ve 17 Mart 1910 tarihli takrirler ile tekiden bildirmiştir. Sefarete yine cevap verilmemişse de son takrirleri üzerine sadaretin 20 Nisan 1910 tarihli yazısı neticesinde şura-yı devlet kararıyla talep edilen ruhsat verilmiştir.⁸

Beyoğlu Mihitarist müesseselerinde ise muamelelerin Avusturya sefaretinin aracılığı olmaksızın vuku bulunduğu görülmektedir. Nitekim Mihitarist manastırı ile mektebinin bahçesinde resmî ruhsat almadan evvel inşasına başlanan çamaşırhanenin belediye dairesince gerekli muameleler yapıldıktan sonra devam edilmek üzere inşasına ara verilmesi lüzumunun Avusturya sefaretine tebliğ edilmesi düşünülmüştür. Ancak Viyana'daki Mihitarist ruhani cemiyetine ait olmak üzere Pangaltı'da yeniden inşa edilen ruhban mektebi ile papaz ve talebe ikametine mahsus yapıların kaydının ve vergiden affının cemaatin Dersaadet manastırı rahibi tarafından talep edildiği ve Viyana Mihitarist ruhani cemiyetine ait Beyoğlu müesseseleri hakkında daha önce yapılan muamelelerin Avusturya sefaretinin aracılığı olmaksızın gerçekleştirildiği fark edilmiştir. Bunun üzerine ruhani reisnin Avusturya tebaasından olması müesseselerin ecnebiligi için yeterli bir sebep olamayacağından, zikredilen çamaşırhaneye ruhsat veya inşaata ara verilmesi hususunda sefaretin aracılığını davet edecek teşebbüslerde bulunmayıp, gayrimüslim Osmanlı cemaatlerine ait müesseseler hakkındaki usule uygun olarak doğrudan doğruya meselenin halledilmesi ve müessesenin sefarete müracaatına mahal bırakmamak da gerekli olduğundan manastır başrahibine uygun şekilde tebligat yapılması hariciye nezaretinden dâhiliye nezaretine bildirilmiştir.⁹

Öte yandan Beyoğlu Tomtom mahallesinde, Avusturya ve Macaristan sefarethanesi bitişiğinde ve bir irade ile sefarete verilen arsa üzerinde bulunan mektep binasının harap olması nedeniyle yıkılarak, yeniden inşasına ruhsat verilmesi talebi ise Osmanlı hükûmetini biraz uğraştırmış gibi görünmektedir. Bu taleple ilgili olarak şura-yı devlet ve meclis-i vükelaca alınan karar gereğince devletçe tanınmış hayır müesseselerine bina inşası için ilave edilecek arsaların vergiye tabi tutulması gerektiği, bu nedenle inşası düşünülen binanın daha büyük olup olmadığının tahkiki ve daha büyük olduğu takdirde inşa edilecek binanın mevcut bina kısmından fazlasının vergiye tabi tutulması, keza inşası düşünülen binanın kıymetinin ne miktar olduğunun tetkik edilmesi hususunun da İstanbul vilayetine tavsiye edilmesi lüzumundan bahsedilmiş¹⁰; bu konuda ecnebi müesseselerce yapılacak genişletmelere ve eklemelere ruhsat verilmesi için bunların vergi ile mükellef tutulması hakkındaki son karara uygun olarak gerekli muamelelerin yapılması ve sefaretlerce müracaat vuku bulunduğu ona göre icabının yapılması tebliğ edilmiştir. Planların tetkiki neticesinde inşası düşünülen binanın eskisinden büyük olacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Avusturya sefaretini 26 Zilkade 1284 (20 Mart 1868) tarihli ferman gereğince arsanın mektep inşası için sefarete ihsan buyurulduğu, eski mektebin yerine yeniden aynı arsa dâhilinde inşa edileceği, hayır müesseselerinin miktarının ihtiyacı karşılayıp karşılamadığının takdirinin sırf sefarete ait olduğu, eski mektep ile arsa vergiyle mükellef tutulmadığından yeniden inşasından dolayı hazinenin zarara uğramayacağı beyanıyla gereğinin yapılması konusunda ısrarcı olmuştur.¹¹ Buna mukabil Avusturya sefaretine vergiden muaf tutulan eğitim ve hayır müesseselerinin genişletilecek kısımlarından vergi ve dışarıdan getirilecek malzemelerinden gümrük resmi alınmasının Osmanlı hükûmeti tarafından alınan son karar gereği olduğundan sefaretin yeniden inşa ettireceği mektep daha geniş olacaksa genişletilen kısmının vergi ile mükellefiyetinin gerekli olduğunun uygun bir dille anlatılması istenmiştir.¹²

Vuku bulan bir başka olay çiçek hastalığının bir süreden beri Osmanlı Devleti'nin bazı taraflarında şiddetle etkisini göstermesi nedeniyle aşı nizamnamesinin harfiyen tatbikine özen gösterilmesinin Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiyeden tamimem tebliğ edilmesi üzerine yaşanmıştır. İşkodra kasabasında da bu hastalıktan kaynaklı can kayıpları yaşanmasından dolayı bütün mektep çocuklarının

⁸ BOA, DH.İD, 163/31, 14 Şubat 1328/27 Şubat 1913, 5.

⁹ BOA, DH.İD, 163/31, 26 Eylül 1329/9 Ekim 1913, 4.

¹⁰ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 88/22, 20 Nisan 1911, 4.

¹¹ BOA, BEO, 3899/292419, 9 Mayıs 1327/22 Mayıs 1911, 4.

¹² BOA, BEO, 3899/292419, 14 Mayıs 1327/27 Mayıs 1911, 1.

aşılması sıhhiye komisyonunca kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine belediye doktorları Latin mektebine de gönderilmişler; ancak doktorlar mektep müdürlerince kabul edilmemişlerdir. Akabinde durum hakkında başpiskoposa bir tebligat yapılmıştır. Gelen cevapta Katolik mezhebi Avusturya'nın himayesinde olduğundan çocuklara mektebe girişlerinden önce Avusturya hastanesi doktorları tarafından aşı yapılmış olduğu, bu nedenle belediye doktorunun muayenesine lüzum olmadığı belirtilmiştir. Buna mukabil Avusturya Devleti tarafından iddia edilen himaye hakkı yalnız rahiplerin ruhani vazifelerine ait olması gerekirken bir himaye hakkı göstergesi olarak sıhhiye memurlarının vazifelerini yerine getirmelerinin engellendiğinden bahisle bu düşüncenin ve yanlış anlamanın düzeltilerek, umumi sıhhatin muhafazası için belediye doktorlarının yerine getirmeleri gereken vazifeleri yapmaları hususu piskoposa tekrar tebliğ edilmiştir.¹³ Nitekim Osmanlı hükûmeti Avusturya hükûmetinin Osmanlı rahiplerin şahıslarıyla bunların idare ettikleri ilim ve hayır müesseseleri üzerindeki himayesinin asla kabul edilmeyeceğini eskiden beri iddia ederken Avusturya Devleti eski anlaşmalarla genişleterek öne sürdüğü bu himaye hakkının yerli veya yabancı Katolik papazlarının tamamını kapsadığını iddia etmekle birlikte bu himayenin sırf dinî işlere ait olacağını teslim etmişti. Bu durumda eğer İşkodra'daki mektep Osmanlı rahiplerin idaresinde ise bunlar doğrudan doğruya mahallî hükûmete tabi olduklarından aşı yapılması için vilayet memuru kanunen yapılması gereken muameleyi yapabiliirdi ve Avusturya hükûmeti dahi buna karşı bir şey söyleyemezdi.¹⁴ Mamafih İşkodra'da başpiskoposun dilekçesi üzerine Latin cemaati adına fermanları alınarak kurulan yerli mekteplerin masraflarının kısmen Avusturya konsolosu tarafından karşılanmasından ve eğitim kadrosunun da Osmanlı ve yabancı olmak üzere neredeyse tamamen rahiplerden oluşmasından istifade ile Avusturya konsolosu, Katolik papazları hakkında iddia etmekte olduğu himayeyi bu mekteplere de yaymak için uğraşmış ve müşkülât çıkarmaya devam etmiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti yetkililerinin Avusturya sefaretinin müdahalesinden endişe ettikleri bir diğer olay da İşkodra Latin başpiskoposunun istifası üzerine yerine beş ay önce Roma'dan seçilmiş olan Osmanlı tebaasından yeni başpiskoposun henüz fermanının gönderilmemesi ile ilgili olmuştur. Bu hususta fermanın gönderilmemesi üzerine yeni başpiskoposun Avusturya sefaretine müracaat edeceğinden ve bu gibi piskoposların fermanlarının alınmasında sefaretin müdahalesinin kötü etkisi olacağından fermanın bir an önce vilayete gönderilmesi lüzumu İşkodra vilayetinden haber verilmiştir.¹⁶

Yine bir başka olayda pasaportunu vize ettirmemiş olmasından dolayı Üsküp Katolik piskoposu hükûmetler arasında Katoliklerin himayesine dair bir meselenin uyandırılmasına neden olmuş ve bunun karşılıklı ilişkilere olumsuz etkisi olacağı Avusturya sefiri tarafından hususi surette hariciye nezaretine bildirilmiştir. Önemsiz bir vize muamelesinden ibaret bir meselenin dağdağalı bir şekil almaması ve bu şahıs hakkında bir şey yapılmaması Kosova vilayetine tavsiye edilmiştir.¹⁷ Daha sonra da Kosova vilayetinden bu piskoposun vize harcını vererek, pasaportunu geri aldığı telgrafla bildirilmiştir.¹⁸

Keza dikkat çeken bir diğer husus İşkodra'da Avusturya propagandasını bizzat temin ve takip eden Osmanlı tebaasından Katolik başpiskoposun, katiyen hak etmediği hâlde kendisine ihsan edilen üçüncü rütbeden Mecidiye nişanını kabul etmemek suretiyle Osmanlı hükûmetini tahkir ettiği ve her vesile ile hükûmetten para çekmek için Malisörleri daima hükûmet aleyhinde tahrik ve teşvik etmekte olduğu, kısacası Osmanlı düşmanı bir yabancının da olsa başpiskopos kadar ihanet edebileceği beyanıyla

¹³ BOA, DH.SYS, 68/2, 21 Teşrin-i Sâni 1325/4 Aralık 1909, 26.

¹⁴ BOA, DH.SYS, 68/2, 5 Kânûn-ı Evvel 1325/18 Aralık 1909, 25.

¹⁵ BOA, DH.SYS, 68/2, 6 Mart 1326/19 Mart 1910, 21. Bununla birlikte İşkodra merkezinde, 15 seneyi geçen bir süreden beri Avusturya ve Macaristan Devleti tarafından resmî ruhsatsız olarak 60-70 yataktan ibaret bir de hastane açıldığı anlaşılmaktadır. Bu hususta da yabancılar tarafından Osmanlı Devleti'nde açılacak bu gibi müesseselerin kesinlikle resmî ruhsatlı olmalarının 20 Nisan 1308 (2 Mayıs 1892) tarihli şura-yı devlet kararı gereği olduğu gibi 1 Haziran 1315 (13 Haziran 1889) tarihli emirname gereğinden de olduğundan söz konusu karara muhalif olarak açılan hastanenin kapatılması veya resmî ruhsat almasıyla beraber diğer hastaneler gibi sıhhiye memurları ve belediyenin nezaret ve teftişi altında bulundurulmasının sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca hastanede uzman doktorlar ve ilaç imali için diplomalı eczacı bulundurulması ve hastanelerin havadar bir yerde olması gerekirken ruhsatsız açılan söz konusu hastanenin dar, havasız, ışsız, rutubetli bir yerde olduğu gibi uzman doktor ve diplomalı eczacıya da sahip olmadığı ifade edilmiştir (BOA, DH.MKT, 2736/56, 17 Kânûn-ı Sâni 1324/30 Ocak 1909, 1; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 21/2; BOA, İ. HR, 422/20, 15 Nisan 1326/28 Nisan 1910).

¹⁶ BOA, DH.SYS, 68/2, 16 Teşrin-i Evvel 1326/29 Ekim 1910, 8.

¹⁷ BOA, DH.SYS, 68/2, 1 Kânûn-ı Sâni 1327/14 Ocak 1912, 3.

¹⁸ BOA, DH.SYS, 68/2, 7 Kânûn-ı Sâni 1327/20 Ocak 1912, 5.

başpiskoposun görevi ile ilgili değişiklik yapılması lüzumunun İşkodra vilayetinden haber verilmesidir. Mamafih başpiskoposun tayininin öteden beri Avusturya sefaretinin takdiri üzerine devletçe yapılmakta olmasından ve bu hususun devletler arasında tartışmalı bir konu durumunda bulunmasından dolayı meselenin siyasi bir şekil almasından endişe edildiği görülmektedir.¹⁹

2. Avusturya Sefir ve Konsoloslarından Kaynaklanan Meseleler

Avusturya konsolosları kimi zaman da kişisel husumetlerinden kaynaklı bazı meselelere sebebiyet vermişlerdir. Bununla ilgili bir olay Prizren’de Seydi Bey Camii civarına hayvan başı asılması üzerine yaşanmış; bunun da Müslümanlar ile Katolikler arasında mesele çıkarıp, Katolik piskoposu Prizren’den göndermek amacıyla Avusturya konsolosu tarafından yaptırıldığından şüphelenilmiştir. Müslüman ahali heyecana kapılıp Katolikler aleyhinde teşebbüslerde bulunabileceğinden meselenin bir an evvel halledilmesi gerekli görülmüş ve bu olayı tahkik etmek üzere Şemsi Paşa görevlendirilmiştir.²⁰ Konuya ilişkin Rumeli müfettişliğinden gönderilen şifreli telgrafta Hüseyin Hilmi Paşa; Prizren Katolik piskoposuyla Avusturya konsolosu arasında bir ihtilaf olduğunun öteden beri bilindiğini, ancak Seydi Bey Camisi’nin dışındaki bir direğe asılan hayvan başının Avusturya konsolosu tarafından astırıldığını isbat edecek bir delil olmadığını ve Şemsi Paşa’ya Prizren’e vardığında bir kere daha olayı tahkik ederek, istenmeyen durumların önüne geçilmesinin tebliğ edildiğini bildirmiştir.²¹ Şemsi Paşa da bu hususta yaptığı tahkikatla ilgili olarak tarafsız ve iş bilir kişilerden gizlice aldığı malumattan bahsetmiş ve Avusturya konsolosu ile Katolik piskoposunun birbirlerine düşmanlık beslediklerinden bu hadiseden birkaç gün önce birbirlerine silah kullandıklarını ve bunun üzerine söz konusu olayın piskopos tarafından yaptırıldığını duyulmasının Avusturya konsolosundan kaynaklandığını ifade etmiştir. Şemsi Paşa bir taraftan meseleyi tahkik ederken, diğer taraftan da bu meselenin doğru olduğunu iddia ederek karışıklık çıkarmak isteyenlerin tevkif edilmeleri gereği mevki kumandanlığı ile mutasarrıf vekâletine yazılmıştır. Neticede söz konusu hadisenin sahte olduğuna ahalice kanaat hasil olduğundan buna gerek kalmadığı bildirilmiş, Şemsi Paşa’nın olayı aydınlatmak için Prizren’e yeniden gitmesi tekrar bir karışıklığa sebebiyet vereceğinden mesele de büyütülmeden kapatılmıştır.²²

Avusturya konsolosluğu kavasının karıştığı bir olayda yaralanması ve ardından tercüman hazır bulunmaksızın sorgulanması ise Avusturya konsolosluğuyla bir başka meselenin yaşanmasına neden olmuştur. Bu mesele İşkodra’daki Avusturya konsolosluğu görevlilerinden birinin o civardaki karakola giderek, konsolosluk kavasının yaralandığını ve hayati tehlikesinin olduğunu bildirmesi üzerine vilayet adliye sermüstantikinin bir polis memuru ile yaralı kavasın ikametgâhına giderek, yüzeysel bir ifadesini zapt etmesinden kaynaklanmıştır.²³ Bu olayın ardından Avusturya ve Macaristan general konsolosluğunca; aldıkları malumata göre o gün saat iki buçuk üç raddesinde mahallî hükümet tarafından bir tercüman istenilmeksizin, bir iki jandarma ile general konsolosluk kavasının ifadesini almak için hanesine girildiği, ancak bu muamele söz konusu kavasın ikametgâhına tecavüz demek olduğundan suçluların hemen cezalandırılmalarını talep etmeye kendilerini mecbur gördükleri, bu hususta verilecek olan kararın bir an evvel taraflarına tebliği, zira verilecek ceza yeterli görülmezse sefarethaneye telgrafla müracaat etmeleri gerekeceği bildirilmiştir.²⁴ Yapılan tahkikat neticesinde; yaralının Osmanlı tebaasından olan ailesinin hanesine nakledildiğinin duyulması, söz konusu hane kapısının açık ve birçok kişinin söz konusu haneye girip çıktıklarının görülmesi üzerine konsolosluk tercümanının da yanında olduğu zannıyla yaralı kavasın yanına gidilip, tercümanın orada olmamasına binaen gerekli tahkikatı yapmayarak, ancak yaralının vefatı hâlinde ifadesinin alınması mümkün olamayacağı mütalaası da göz önünde bulundurularak, sathi bir ifadesini zapt ile söz konusu haneden çıkıp, polis idaresine gelindiği ifade edilmiştir. Ayrıca daha sonra gelen konsolosluk tercümanının ifadesinin zapt edildiği, yaralının yanına gidildiği esnada jandarma da

¹⁹ BOA, DH.SYS, 68/2, 4 Şubat 1327/17 Şubat 1912, 6.

²⁰ BOA, BEO, 3237/242739, 14 Kânûn-ı Sâni 1323/27 Ocak 1908, 2.

²¹ BOA, BEO, 3237/242739, 17 Kânûn-ı Sâni 1323/30 Ocak 1908, 4.

²² BOA, BEO, 3237/242739, 18 Kânûn-ı Sâni 1323/31 Ocak 1908, 5.

²³ BOA, BEO, 3318/248822, 5 Nisan 1324/18 Nisan 1908, 3; BOA, BEO, 3296/247187, 7 Nisan 1324/20 Nisan 1908, 2.

²⁴ BOA, BEO, 3318/248822, 4 Nisan 1324/17 Nisan 1908, 4.

olmayıp yalnız bir polis bulunduğu ve bu suretle gidilmesinin kötü bir maksatla değil yaralı kavas lehinde olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte “müstahtemin-i mümtaze”nin sahip oldukları himayelerinin mutlaka şahıslarına ve fiilen hizmetlerine ait olup, akrabalarına şümulü olmadığına konsoloslar nizamnamesinin 11. maddesinin bir fıkrasında açıkça yazılı olduğuna ve söz konusu yaralının ailece ikâmet ettiği hanesinin de ecnebi ikametgâhı addedileceğine dair söz konusu nizamnamede bir sarahat görülemediğine nazaran konsolosluğun bu talebi ile imtiyazların genişlemesine sebebiyet verilmemesine dikkat çekilmiştir.²⁵ Meselenin de konsolosun nezdine bir memur gönderilerek iyilikle halledilmesi suretiyle çözülmesi telgrafla İşkodra vilayetine bildirilmiştir.²⁶

Vuku bulan bir başka olay Edirne Avusturya konsoloshanesi memurlarından olup, “ayyaşlığı” Avusturya konsoloshanesince de bilinen [Nikolayeviç?] yüzünden yaşanmıştır. Son derece sarhoş bir hâlde saat dört raddelerinde bir gazinoya giren Nikoloyeviç, orada bulunan Dava Vekili Kâmil Efendi ile tartışmış ve polis memurları nazik bir şekilde tartışmaya mani olmaya çalışmışlarsa da Nikolayeviç; Kâmil Efendi’ye hakaret etmiş, buna mukabil orada bulunan Topçu Mülazımı Kadri Efendi tartışmaya karışmış ve Nikolayeviç’in revolverini göstermesi üzerine zabıta memurları revolveri elinden alarak, bir kaza yaşanmasına meydan bırakmamak üzere konsolosluğa teslim etmişlerdir. Ertesi sabah Edirne valisinin yanına giden Avusturya konsolosu, Nikolayeviç’in durumunu teslim ederek cezaen konsolosluk hizmetinden çıkarılmasını sefarete yazacağını beyan etmişse de tartışmaya müdahalesi gerekmeyen zabitin de cezalandırılmasını talep etmiştir. Bu olayla ilgili olarak Kadri Efendi divan-ı harp huzurunda mahkeme ile 15 gün hapse mahkûm edilmiştir.²⁷

Öte yandan Basra limanına Basra vapuru ile Bağdat’tan gelen ve Avusturya-Macaristan hükûmeti tebaasından olduğu anlaşılan Rudolf ile Osmanlı tebaasından Şükrü arasında çıkan tartışma esnasında Rudolf’un silah göstermesi üzerine Rudolf, polis tarafından yakalanmış ve uygun bir odada geçici surette tevkif edilmiştir. Akabinde Avusturya konsolosluğundan gelen tezkerede bu şahsın teslimi lüzumundan bahsedilmiş, buna mukabil tevkif altına alınmış bir zanlının tesliminde sakınca olduğu, bununla birlikte sefarete müracaat edilebileceği cevaben bildirilmiştir.²⁸

Avusturya sefaretleri ile kimi zaman da devletin dâhilî kararlarına karışmaları nedeniyle karşı karşıya gelinmiştir. Bu hususla ilgili olarak Avusturya sefaretleri, Rusya sefaretleri ile müştereken [Tihomir Çaroviç?]in Mitroviçe’deki Avusturya ve Rusya konsoloslarına gönderdiği bir dilekçenin müsveddesini yanında saklamış olmasından dolayı Senice mahkemesi tarafından bir sene hapse mahkûm edilmesini eleştirmişler, bir konsolosa yakınmasından dolayı hiç kimse hakkında ceza tertip edilemeyeceğinin bizzat Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa tarafından tasdik ve teslim edilmiş olduğuna dikkat çekerek, söz konusu

²⁵ BOA, BEO, 3318/248822, 5 Nisan 1324/18 Nisan 1908, 4.

²⁶ BOA, BEO, 3303/247682, 16 Nisan 1324/29 Nisan 1908.

²⁷ BOA, BEO, 3305/247802, 20 Nisan 1324/3 Mayıs 1908, 3.

²⁸ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 182/29, 29 Eylül 1326/12 Ekim 1910, 2. Hapishanelerdeki sağlıksız durum nedeniyle bazı sefaretlerce yabancı mahkûmların cezalarını kendi konsoloshanelerinde geçirmeleri talep edilmişse de tevkif ve hapis hakkı mahallî hükûmete ait olduğundan karma davalardan dolayı tutulan yabancıların “maznunen mevkufiyet veya mahkûmen mahpusiyet müddetini” devlet tevkifhane ve hapishanelerinde geçirmeleri gerekli görülmüştür. Aslında bunun tek istisnasına Avusturya hükûmeti ile akdedilen Pasarofça Antlaşması’nda (1718) tesadüf edilmekle birlikte Avusturya hükûmeti de bu haktan 1877 yılında feragat etmiştir. (BOA, DH.MUI, 40-2/16, 23 Teşrin-i Sâni 1325/6 Aralık 1909, 1, 5). Ancak o sıralar Dersaadet hapishanelerinin sıhhi durumunda esaslı değişiklikler yapılmadıkça Avusturyalı mahkûmların teslim edilmeyeceğini beyan etmekte, diğer bazı sefaretlerce de bu yolda talepler gelmekteydi (BOA, MV, 119/76, 18 Haziran 1324/1 Temmuz 1908). Nitekim bu hususta hırsızlık suçundan dolayı Beyrut hapishanesinde bir sene müddetle mahkûm edilen Avusturyalı bir mahkûma verilen ekmek yetmediğinden geçimine ve beslenmesine özen gösterilmesi Avusturya sefaretinden bildirilmiştir. Bunun üzerine Beyrut vilayetinden cevaben bu şahsa da emsali üzere günlük 300 dirhem ekmek verildiği ifade edilmiştir. Buna mukabil Avusturya sefaretinden gönderilen takirde; söz konusu miktar ekmek genç bir adama uzun süre yetmeyeceğinden gereken nafakanın verilmesi lüzumundan bahsedilmiş, verilecek gıdanın çeşit ve miktarının uygun şekilde ıslahı hususunda teminat verilmedikçe Avusturya ve Macaristan tebaasından olan mahkûmları öncelikle teslimden imtina etmesi için konsolosa emir verileceği tebliğ edilmiştir (BOA, DH.MKT, 2631/59, 24 Eylül 1324/7 Ekim 1908, 1). Öte yandan harbiye nezareti bütçesi ile ilgili söz alan Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın ifadesinden anlaşıldığına göre askerlerin dahi kışlaları yoktu. Askerler çoğunlukla camilerde, medreselerde, aşar ambarlarında iskân ettirilmekte, keza cephaneler de çoğunlukla buralarda biriktirilmekteydi. Avrupa hükûmetleri Osmanlı hükûmetini memleketin en güzel yerlerinde büyük meblağlar sarfiyla mahpuslar için hapishane yaptırmaya mecbur ederlerken masum vatan evlatlarının oturduğu yerler “daha beter” olmasına karşın Osmanlı hükûmeti kendi vatan evlatlarına da bir kışla yaptıramamıştı (MMZC, D. I, İS. II, C. VI (Ankara: TBMM Basımevi, 1986) 335).

şahsın işine yeniden bakacak olan Üsküp istinaf mahkemesine talimat verilmesi lüzumunun acil hükmünde olduğunu bildirmişlerdir.²⁹ Hüseyin Hilmi Paşa da cevaben Senice Sırp Mektebi Muallimi Tihomir Çaroviç'in mahallî hükûmet nazarında öteden beri müfsidliğiyle tanındığından ikametgâhında yapılan inceleme üzerine ele geçirilen bir kitap ile hükûmet memurları aleyhinde aslı olmayan iddiaları içeren bir varakadan dolayı mahkemece bir sene hapis cezasına mahkûm edildiğini ve bu iş için Rusya Mitroviçe konsolosu da özellikle Selanik'e gelerek, şahsın konsoloslara şikâyetname verdiği için mahkûm edildiğini beyan etmişse de mahkemece adaletin gereğinin kararlaştırıldığını ve söz konusu şahsın affedilmesinin kötü bir etki bırakacağını ifade etmiştir.³⁰

Konsolosluk görevlilerinin bazen de vazife ve yetkileri dışındaki olaylara karıştıkları görülmektedir. Mersin'de, Frenk mahallesinde müntahib-i sani seçiminde çoğunluğa sahip olmayan Rumlara oy verdirmek maksadıyla Rusya ve İspanya konsolosları ile Avusturya konsolosluk kâtibi ve Fransız tercümanı tarafından vuku bulan müdahaleden bahisle şikâyeti havi Ermeni Millet Meclisi Reisi Aram imzasıyla Mersin'den çekilen telgraf Adana vilayetinden bildirilmiştir. Bunun üzerine sırf dâhilî işlerden olan seçim işine vazife ve yetkileri dışında olarak alenen müdahale ile Emenilerden birini birkaç Rum'a darp ettirmiş oldukları anlaşılan konsolosluk, kâtip ve tercüman hakkında mensup oldukları sefaretlere tebligat yapılması hariciye nezaretine tebliğ edilmiştir.³¹

Avusturya sefaret mensuplarının tahkir edici davranışlarda bulunmaları dikkat çeken bir başka meseleyi teşkil etmiştir. Bu hususta Avusturya sefreti maiyetine memur Taurus vapuru mürettebatından isimleri bilinmeyen dört kişinin akşam saat altı raddelerinde iki arkadaşlarıyla beraber Galata'da, Mumhane caddesinde bulunan Yanko'nun gazinosunda içki içtikleri sırada orada bulunan Osmanlı sancağını ayak altına alıp yırttıkları ve "pek münasebetsiz" olan bu hareketlerinden dolayı haklarında gerekli muamelenin yapılması lüzumu Avusturya general konsoloslukuna bildirilmiştir.³² Konsoloshanece yapılan tahkikat neticesinde söz konusu kişilerin bu olaya iştiraki olmadığı, bununla birlikte bunların suçları sabit olduğu takdirde haklarında kanunen lazım gelen muamelenin yerine getirileceği beyan edilmiştir.³³ Gazino sahibi Yanko'nun ifadesine göre ise söz konusu şahıslar birer bira içtikten sonra hesabı ödemeye giderlerken sandalye ve masaları kırmışlar, bu sırada kapının üzerindeki Osmanlı sancağını alıp, yere atarak çığnemiş ve kötü sözler söyleyerek sancağı yırtıp kaçmışlardı. Bunun üzerine Yanko sancağı alarak zabıtaya götürmüş ve olayı haber vermişti. Avusturyalılar ise olayın hesap ödeme nedeniyle çıktığını, kendi aralarında dövüşürlerken kapıda asılı sancaklar arasındaki Osmanlı sancağının yere düştüğünü ifade etmişlerdi. Bosna ve Hersek'in ilhakından (1908) dolayı Avusturya'ya olan düşmanlığın had safhada olduğu bir dönemde vuku bulan bu olayın büyük bir infial uyandırmaması için hükûmet elinden geleni yapmış, suçlular kısa sürede mahkemeye çıkarılmış ve söz konusu şahıslar 8 gün hapse mahkûm edilerek kırılan cam, masa ve kadehlere karşılık 600 kuruş ödemeleri kararlaştırılmıştır.³⁴

Yine Avusturya sefreti maiyetine memur sefine mürettebatından dört beş neferin bu kez Boğaziçi'nde, Yeniköy'de bulunan Hacı Hristo'nun gazinosunda içki içtikleri sırada birinin başına bir mendil sarıp, uygunsuz bir şekilde alay ederek İslam âlimlerini taklit ettiği ihbar edilmiştir. Bu şahısların olay yerine gönderilen memurlar varmadan önce gemiye dönmelerinden dolayı isimlerinin anlaşılamamış olduğu Beyoğlu polis müdüriyetinden bildirilmekle birlikte dinî duyguları rencide edecek bu gibi olayların

²⁹ BOA, BEO, 3325/249319, 6.

³⁰ BOA, BEO, 3325/249319, 19 Mayıs 1324/1 Haziran 1908, 3.

³¹ BOA, DH.MKT, 2657/66, 27 Teşrin-i Evvel 1324/9 Kasım 1908, 1; BOA, DH.MKT, 2685/14, 3 Kânûn-ı Evvel 1324/16 Aralık 1908, 2.

³² BOA, DH.MKT, 2653/47, 28 Teşrin-i Evvel 1324/10 Kasım 1908, 2.

³³ BOA, BEO, 3437/257718, 5 Teşrin-i Sâni 1324/18 Kasım 1908.

³⁴ Erdal Yavuz, "1908 Boykotu", *ODTÜ Gelişme Dergisi: Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 1978 özel sayısı, (1979), 168; Mehmet Emin Elmacı, "Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)" (Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, 1996), 36; Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi* (İstanbul: İletişim, 2004), 257-258.

tekrar etmemesi için gemi mürettebatına etkili tembihlerin yapılması lüzumu Avusturya-Macaristan sefaretine tebliğ edilmiştir.³⁵

Kabulü Osmanlı Devleti açısından sakıncalı görülen bir başka husus ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun o sıralar 22'ye ulaşan konsoloshanelerinden 7'sinin (Edirne, Şam-ı Şerif, Cidde, Yanya, Manastır, İşkodra ve Avlonya konsolosluklarının) Alman tebaasının menfaatlerinin himayesiyle mükellef tanınmaları şeklinde olmuştur.³⁶ Nitekim Almanya ve Avusturya devletleri aralarında akdettikleri anlaşma gereğince Almanya konsolosları olmayan yerlerde Almanların işlerine Avusturya konsoloslarının bakmasını kararlaştırdıklarından bu hususta gerekenlere malumat verilmesi Almanya sefaretinden bildirilmiştir. 6 Kânûn-ı Evvel/Aralık 1891 tarihinde imzalanan bu ticaret anlaşmasınının 27. maddesinde taraflardan birinin konsoloshanesi bulunmayan mahaldeki tebaasının işlerini diğerine gördüreceği yazılıydı. Ancak Osmanlı Devleti akdine iştirak etmediği anlaşmanın kendi memleketlerinde tatbiki ile mükellef değildi. Bununla birlikte herhangi bir sefaret kendine tabi konsolosun mevcut olmadığı bir Osmanlı beldesinde tebaasının işlerini diğer bir devlet konsolosuna ihale etmek isterse Babiali'ye takrir göndererek velayet için emir istemekteydi. Aslında bu da yeni tayin edilen bir konsolos için berat talebi gibi bir anlama gelmekteydi. Bu müracaatların bir kısmında ise siyasi ve diğer mahzurlar görülebilmekteydi. Avusturya ile Almanya'nın bu kararı mutlak surette kabul edilecek olursa sefaretin gerektiğince müracaatına lüzum kalmayacak ve Osmanlı hükûmeti her müracaatta mevzuyu tetkik etmek, fikrini beyan etmek hakkından düşmüş olacaktı. Ayrıca Avusturya ve Macaristan'ın gerek Avusturyalı ve gerek Osmanlı veya başka bir devlet tebaasından olan fahri konsolosları ve bunların vekilleri sırf Avusturyalıların işlerini halletmek kudretinde olmadıkları hâlde bunlara bir de Almanlara ait işleri havale etmek hükûmet-i mülkiyenin özellikle de hükûmet-i adliyenin başına çıkardıkları müşkülâtı artırmak anlamına gelecekti.³⁷

3. Avusturya Vapurlarından ve Postanelerinden Kaynaklanan Meseleler

Avusturya vapur ve postaneleriyle ülkeye silah, mühimmat ve zararlı yayın taşınması Avusturya kaynaklı yaşanan bir başka sorunu teşkil etmiştir. Nitekim Batum başşehbenderliği vekâletinden hariciye nezaretine gönderilen bir tahriratta; Batum gümrük memurlarının 29 Şubat'ta oraya gelen Avusturya Lloyd Kumpanyası'na mensup Helios vapuru içerisinde 30 kıta tüfek ile çok miktarda fişek zapt ve müsadere ettikleri, bu hususta yapılan tahkiklere göre bu tüfekler ile fişeklerin Trabzon'a çıkarılmak üzere Yunanistan'dan getirildikleri, ancak söz konusu limana çıkarılmadığından yine oraya götürülmek üzere Batum'a getirildiği, keza istihbarat edildiğine göre söz konusu gemi içerisinde Rize'de de 18 kıta tüfek ile 400 adet fişek müsadere edildiği, bu gibi örnekler yasak eşya kaçakçılarının faaliyetlerini açıktan açığa gösterdiğinden Dersaadet limanı ile Karadeniz limanları memurlarının dikkatlerini çekmek gerektiği bildirilmiştir.³⁸ Ayrıca Avusturya postaneleriyle Giresun'da ecnebi tebaadan ve silahçılıkla uğraşan Hiralanos namına Atina'dan gelip muhteviyatı demir olarak gösterilen, ancak içinde yasak silah olduğu düşünülen 40 kıta posta paketinin gümrükten geçemeyeceğini anlayan Hiralanos'un söz konusu paketleri kabul etmeden, geldiği yere iadesini istediği belirtilmiştir.³⁹ Keza Pire'den hareket eden Avusturya Lloyd Kumpanyası'nın Gallicie adlı vapurunun ambarına süvarinin haberi ve malumatı olmaksızın altı çuval içinde gara tüfeği yüklenmiş olduğu ve bu tüfeklerin gizlice Trabzon'a ihraç edileceği ihbar edilmiştir. Söz konusu vapurun o tarihte Dersaadet'ten hareket edeceğinin öğrenilmesi üzerine vapura yolcu sıfatıyla zabıta memurlarından birinin binerek durumu tahkik etmesi ve bu ihbar doğru ise silahların Trabzon'a çıkarılmasının engellenmesi hususunda gereğinin yapılması istenmiştir.⁴⁰

Selanik vilayetinden dâhiliye nezaretine yazılan şifreli bir telgrafta ise “evrak-ı muzırre” olarak nitelenen evrakın vilayet dâhiline girişi ve dağıtılması hususuna dikkat çekildiği görülmektedir. Hep aynı şekilde geldiklerinden posta odalarınca mahiyetleri kolayca anlaşılan bu tür evrakın Selanik vilayetine

³⁵ BOA, DH.H, 64/14, 11 Eylül 1328/24 Eylül 1912.

³⁶ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 76/10, 21 Ra 1330/10 Mart 1912.

³⁷ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 76/10, 26 Kânûn-ı Sâni 1325/8 Şubat 1910, 6.

³⁸ BOA, DH.MKT, 1251/10, 27 Mart 1908, 1.

³⁹ BOA, DH.MUI, 7-3/43, 2 Teşrin-i Sâni 1325/15 Kasım 1909, 2.

⁴⁰ BOA, DH.MUI, 98-1/30, 15 Mayıs 1326/28 Mayıs 1910, 1.

Avusturya ve Fransa postaneleri vasıtasıyla geldiği belirtilmiş ve Dersaadet'ten sefaretleri vasıtasıyla bu tür zararlı evrakın söz konusu postane odalarına dağıtılmaması hakkında gerekli tebligatın yapılması talebinde bulunulmuştur.⁴¹ Selanik polis müdüriyetinin bir yazısından anlaşıldığına göre bu amaçla Avusturya ve Fransa postanelerine girip çıkanlar gizlice takip de edilmişlerdir. Öyle ki 14 Şubat 1323 (27 Şubat 1908) tarihinden 23 Şubat 1323 (7 Mart 1908) tarihine kadar Avusturya postanelerinden mektup alıp verenler gün gün fiziksel özellikleri ile ayrıntılı olarak tanımlanarak, gözlemlenmiş ve buna ilişkin bir de gözlem raporu hazırlanmıştır.⁴²

Her ne kadar Dersaadet'ten sefaretleri vasıtasıyla gerekli tebligatın yapılması talep edilmiş olsa da ülkeye girişi yasak olan yayınlar Avusturya postaneleri vasıtasıyla girmeye müteakip aylarda da devam etmiştir. Bu hususta posta ve telgraf nezaretinin tezkere suretinde Avusturya postanesinde 56 numaralı kutuda Andre namına postrestant işaretiyle gönderilmiş ve her nasılsa Osmanlı posta çantasına konulmasıyla Galata postanesince tevkif edilmiş olan bir paket içinde Osmanlı ülkesine girişi yasak olan Türkçe ve Ermenice muzır gazeteler olduğundan bahsedilmiş ve bu gazetelerin Avusturya postaneleri vasıtasıyla gönderilmekte olduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir.⁴³ Kavala'da Avusturya postanesine müracaatla 56 numaralı posta kutusunu altı ay müddetle kiralayan Ermeni cemaatinden bir şahsın bu müddet zarfında gazete idaresine sekiz frank gönderdiği, Razmik adlı gazeteden de namına üç nüsha gönderilmiş olduğu, ancak bu şahsın kimlerle haberleştiğine ilişkin bir malumat olmadığı belirtilmiştir.⁴⁴

İşkodra vilayetinden gönderilen bir telgrafta da Avusturya postasıyla "evrak-ı memnu ve muzır" gelmekte olduğundan bahisle sefaretten konsolosluğa yine bir tebligat yapılması ve bunun İtalya postalarına da bildirilmesi istenmiştir.⁴⁵ Ayrıca 1911 senesine ait Sırpça salnemenin bazı kısımlarının Sırp unsuruna mensup Osmanlılar için propaganda maksadıyla yazıldığı anlaşıldığından matbuat kanununun 35. maddesine ve emsaline uygun olarak Osmanlı memleketlerine girişinin yasaklanmasına karar verilmiştir. Meyhaneci [Panto?] adına gelen söz konusu salnemenin de yine Avusturya postasıyla gönderildiği ifade edilmiştir.⁴⁶

Rüsumat emaneti ise Avusturya postanesi tarafından yabancı memleketlere gönderilmekte ve miktarı 200 parçayı geçmekte olan koli postallar arasında 1 m uzunluğunda ve 70 cm genişliğinde sandıklar da bulunduğu, bunların Avusturya postanesince doğrudan doğruya sevk edilmesinden ve gümrükçe muayene edilememesinden dolayı içinde ne cins eşya olduğu bilinemediğinden ve içlerinde gümrük vergisine tabi eşya ve eski eserler bulunması da ihtimal dâhilinde olduğundan bu hususta gerekli tedbirlerin acilen alınması lüzumundan bahsetmiştir.⁴⁷ Rüsumat emanetinden gönderilen bir diğer yazıda da benzer bir soruna dikkat çekilerek, Avusturya ve Almanya postanelerince paketlerin gümrüğe haber verilmeksizin doğrudan sahiplerine teslim edildiği ve İzmir'den gelen bir adet koli postalın da sahibine teslim edilmek üzere Avusturya postanesinde alıkonulduğu belirtilmiş, usule aykırı bu durumun önemine binaen gereğinin yapılması istenmiştir.⁴⁸

Keza Yafa ve Trablusşam Avusturya postanelerinin gümrükten geçirmeksizin yabancı memleketlere koli postallar ve emtia içeren birtakım sandık ve çuvalar gönderdiklerine ve Trablusşam Avusturya postanesine gelen koli postal ve çantaların vergi işlemlerinin yapılmasından önce sahiplerine verildiğine ilişkin rüsumat emanetinin tezkeresiyle ilgili hariciye nezaretinden Avusturya sefaretine müracaat edilmiştir. Bunun üzerine Avusturya sefreti, Dersaadet Avusturya postanesi müdüriyetinden bu hususta aldığı rapora istinaden verdiği cevapta; Yafa ve Trablusşam Osmanlı postanelerinin de vergi işlemlerinin

⁴¹ BOA, DH.ŞFR, 392/77, 17 Kânûn-ı Sâni 1323/30 Ocak 1908.

⁴² BOA, TFR.I.SL, 177/17633, 8 Mart 1324/21 Mart 1908, 1, 3; "Avusturya postanesine girenler" başlığını taşıyan bu gözlem raporu "14 Şubat 1323 tarihinde perşembe günü 38 yaşlarında, orta boylu, kumral sakallı ve 31 yaşlarında uzunca boylu, az kırçıl sakallı iki zabıta gelip, mektup aldılar" şeklinde ifadelerden oluşmaktadır (BOA, TFR.I.SL, 177/17633, 1).

⁴³ BOA, BEO, 3301/247534, 20 Mart 1324/2 Nisan 1908, 3.

⁴⁴ BOA, BEO, 3301/247534, 9 Nisan 1324/22 Nisan 1908, 2.

⁴⁵ BOA, BEO, 3357/251753, 2 Temmuz 1324/15 Temmuz 1908.

⁴⁶ BOA, MV, 151/32, 5 Nisan 1327/18 Nisan 1911.

⁴⁷ BOA, BEO, 3351/251303, 14 Ağustos 1323/27 Ağustos 1907, 2.

⁴⁸ BOA, BEO, 3277/245737, 5 Teşrin-i Sâni 1323/18 Kasım 1907, 2.

yapılmasına lüzum görmeksizin yabancı memleketlere koli postallar gönderdiklerini, Avusturya postanelerinin de bu usule uygun hareketle gümrük tezkeresi talep etmeksizin posta göndermeye devam ettiklerini, Trablusşam postanesinin koli postalları vergi işlemlerinin yapılmasından önce sahiplerine vermesi hususunda ise mahallinde yapılan tahkikata nazaran bu muamelenin ancak bazı şartlarda vuku bulduğunu, yani Osmanlı memleketlerinden gelip, sargılarının bozulması sebebiyle gümrük idaresince bile kabul edilmeyen bazı koli postalların doğrudan doğruya alıcılarına verildiğini bildirmiştir.⁴⁹ Avusturya sefaretinin bu cevabi takririnde her ne kadar Yafa ve Trablusşam'daki Osmanlı postanelerince de vergi işlemlerinin yapılmasına lüzum görülmeksizin yabancı memleketlere posta paketleri gönderildiğinden oralardaki Avusturya ve Fransa postanelerinin de yabancı memleketlere bu işlemleri yapmadan koli postal vesaire göndermekte olduklarından bahsedilmiş ise de -söz konusu yerlerdeki postanelerde böyle bir müsamahakâr muamelede bulunulduğu malum olmamakla beraber- bir posta memurunun hatasının yabancı postanelerince de tatbik edilemeyeceğine ve giden ya da gelen bütün eşyanın gümrüğe gönderilerek muayeneye tabi tutulması gerektiğine binaen yabancı postane muamelelerinin usule riayete mecbur tutulması lazım geleceği, dolayısıyla Yafa ve Trablusşam'daki Avusturya ve Fransız postanelerinin vergi işlemlerini yapmadıkça yabancı memleketlere koli postal vesaire göndermemeleri gerektiği sadaret makamından hariciye nezaretine bildirilmiştir.⁵⁰ Mamafih uyarılar dikkate alınmamış olmalı ki yabancı postaneler vasıtasıyla paket şeklinde alınan eşyanın gümrük vergisine tabi tutulmak üzere postane memurları tarafından Galata ve İstanbul gümrük şubelerine verilmesi lazım gelirken Avusturya, Almanya ve Fransa postalarıyla getirilen paketler bu postanelerce doğrudan doğruya sahiplerine verildiğinden söz konusu postanelerin hukuk ve vergi gelirlerini ihlal eder bir surette vuku bulan bu faaliyetlerine devam etmelerinin engellenmesi lüzumu rüsumat emanetinden bildirilmeye devam etmiştir.⁵¹

Mevcut yabancı postaneleriyle sorun yaşayan Osmanlı Devleti'nin yeni yabancı postanelerin açılmasına da siyasi ve mali zararlarından ötürü olumlu bakmadığı ve açılma teşebbüslerini dikkatle takip ederek, engel olmaya çalıştığı görülmektedir. Bu hususta İstanbul'da Mahmutpaşa yokuşunun alt tarafında İngiliz postanesinin açıldığı ve diğer yabancı postanelerinin yeni yapılan postane civarında şubeler tesisi için tedariklerde buldukları yolunda haberler duyulması üzerine Osmanlı hükûmetinin tutumu "*tevellüd eden ve edecek olan mahazir ve mazarrat-ı siyasiye ve maliye muhtaç-ı izah olmadığından evvel ve ahir tebliğ edildiği üzere bu yolda posta şubeleri küşadına asla ve kata meydan verilmemesi zımında iktiza eden teşebbüsatin bilatehiren icrası*" yolunda olmuş ve bu hususta İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya ile birlikte Avusturya sefaretinden de malumat istenmiştir.⁵² Avusturya sefaretinden cevaben gönderilen takirde Dersaadet Avusturya postaneleri müdüriyetinin ne yeni yapılan bina civarında ne de İstanbul'un başka bir yerinde yeni bir şube açmak düşüncesinde olmadığı, bu hususa dair Bâbîâlî'ye verilen malumatın ise 1877 senesinden beri İstanbul şubesi olan binanın yeniden badana ettirilmesinden kaynaklanmış bir yanlış anlamadan ileri gelmiş olabileceği belirtilmiştir.⁵³

Öte yandan Yafa kazasına tabi ve kasabaya iki saat mesafede bulunan bir karyede Osmanlı postanesi bulunmadığından ve posta muamelelerinin Alman ve Avusturya postaneleri tarafından yapılmakta olduğundan burada bir posta şubesi açılması ve tayin edilecek memura gereken 500 kuruş aylığın gelecek sene bütçesine eklenmesi lüzumundan bahsedilmesi dikkat çekmektedir.⁵⁴ Zira bu gibi yerlerde ne olursa olsun Osmanlı posta şubeleri tesisi yabancı postanelerinin muamelelerini sınırlandırmak için oldukça önemliydi. Ayrıca kanun-ı esasinin yeniden yürürlüğe girmesiyle posta, telgraf ve haberleşmeye yönelik işler artacağından memur sayısının artırılması gerekmektedir.⁵⁵ Keza Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i ilhakına karşı gösterilen boykotun bir neticesi olarak halkın Avusturya postanesine müracaat etmeyip, tamamen Osmanlı postaneleri ile muamelede bulunmalarından dolayı Mersin posta ve telgraf merkezi

⁴⁹ BOA, BEO, 3351/251303, 16 Nisan 1908, 4.

⁵⁰ BOA, BEO, 3377/253217, 2 Ağustos 1324/15 Ağustos 1908.

⁵¹ BOA, BEO, 3503/262672, 18 Şubat 1324/3 Mart 1909.

⁵² BOA, BEO, 3282/246090, 18 Mayıs 1324/31 Mayıs 1908, 2.

⁵³ BOA, BEO, 3282/246090, 9 Nisan 1908, 4.

⁵⁴ BOA, DH.MKT, 2648/83, 1 Teşrin-i Evvel 1324/14 Ekim 1908, 1.

⁵⁵ BOA, DH.MKT, 2652/85, 27 Teşrin-i Evvel 1324/9 Kasım 1908.

tarafından da muamelelerinin artmasına binaen mevcut memurlarının yetersiz kaldığı belirtilerek, ilaveten memur istihdamı lüzumlu görülmüş ve bu hususta sadareten müsaade istenmiştir.⁵⁶

4. Avusturya Gazetelerinden Kaynaklanan Meseleler

Avusturya’da neşredilen gazetelerin bazı nüshalarının sakıncalı olduğu düşünülen haberlere ve karikatürlere yer vermeleri nedeniyle yurda girişlerinin yasaklandığı görülmektedir. Bu hususta Viyana sefaretinden gönderilen bir telgrafta Neues Wiener Tagblatt gazetesinin 18 Ocak 1908 tarihli nüshasında harem hayatını anlatan bir makale yayımlandığı bildirilmiş ve bu nedenle söz konusu nüshanın yurda girişinin menedilmesi istenmiştir.⁵⁷ Gönderilen bir başka telgrafta Neues Wiener Journal gazetesinin 6 Şubat 1908 tarihli nüshasının yurda girişinin yasaklanması talebinde bulunulmuştur.⁵⁸ Keza Paris’te çıkan *Matin* gazetesinde Mabeyn-i Hümayun’da bombalar zuhur ettiğine dair münderiç olan havadisi naklen yazan *Illustrierte Wiener Tagblatt* ve *Reichspost* gazetelerinin 8 Nisan 1908 tarihli nüshalarının Osmanlı memleketlerine girişinin yasaklanması talep edilmiştir.⁵⁹ Nitekim *Reichspost* gazetesinde haremde 10 kiloluk bir bomba bulunduğu, sultan ve ailesinin oldukça kaygılandıkları ve bombayı kimin koyduğunun belirlenemediği ifade edilmiştir.⁶⁰ Bir başka telgrafta *Illustriertes Wiener Extrablatt* gazetesinin 24 Nisan 1908 tarihli nüshasının yurda girişinin yasaklanması bildirilmiştir.⁶¹ 29 Nisan 1908 tarihiyle gönderilen telgrafta Viyana’da çıkan *Kikeriki* gazetesinin 35 numaralı nüshasında münasebetsiz bir resim yayımlamasından dolayı Osmanlı memleketlerine girişinin yasaklanması istenmiştir.⁶²

Başka bir telgrafta Neues Wiener Journal gazetesinin 30 Nisan 1908 tarihli nüshasının Osmanlı memleketlerine girişinin yasaklanması talep edilmiştir.⁶³ Bu nüshada yayımlanan bir yazıda padişahın imparatorluğundaki yabancı postanelerin varlığından duyduğu derin rahatsızlığın etik ilkelere değil pratik düşüncelere dayandığından, daha fazla Avrupa gemisi Türk limanlarına seslenince sultanın Türkleri kendi ellerinde tutmasının zorlaşacağını düşündüğünden, yabancı olan her şeyin reddedilmesi duygusunun var olduğundan, Türklerin yabancı ülkelerle iletişime geçmemelerinin, yabancı ülkelere seyahat

⁵⁶ BOA, DH.MKT, 2669/25, 12 Teşrin-i Sâni 1324/25 Kasım 1908; Çetinkaya, *a.g.e.*, 161. Daha sonra posta ve telgraf nezareti vekilince Osmanlı hükûmeti ile Avusturya-Macaristan Devleti arasında tanzim edilip, imzalanan protokol (26 Şubat 1909) gereği diğer yabancı hükûmetlerin posta şubesi olmayan yerlerdeki Avusturya postanelerinin kapanacağı gazetelerde görüldüğü belirtilmiş ve Edirne’deki Avusturya postanesi kapatılarak evrakı Osmanlı postanesine devredileceğinden söz konusu protokolün postanelerle ilgili madde hükümlerinin anlaşılacak, ona göre izlenecek yolu belirlemek üzere bir suretinin veya kapatılacak postane yerlerinin tebliği istenmiştir (BOA, DH.MKT, 2808/82, 25 Nisan 1325/8 Mayıs 1909, 1). Söz konusu protokolün postanelerle ilgili yedinci maddesi ise şöyledir: “Devlet-i âliyenin posta hizmetinde hâiz olduğu hakk-ı hükümrânîyi tasdikten Avusturya ve Macaristan hükûmet-i müşterekesi elyevm ecnebî postahâneleri mevcûd olmayan mahallerdeki Avusturya ve Macaristan postahânelerini işbu protokolün tasdikini müteâkib lağvetmeyi taahhüd ettiği gibi memâlik-i şâhânedede postahâneleri mevcûd olan düvel-i sâire bunları lağvettikçe kendisi dahi memâlik-i Osmâniyye’deki sâir postahânelerini lağvetmeyi taahhüd eyler” (BOA, HR.SYS, 265/1; “Protokol”, *Sırâtülmüstakim*, 27 Kânûn-ı Sâni 1326, 380-381; *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925, Sırâtülmüstakim Mecmuası*, V, (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2005), 354-355.

⁵⁷ BOA, HR.SYS, 199/57, 5 Kânûn-ı Sâni 1324/18 Ocak 1908; “Die Geburt Einer Sultanstochter”, *Neues Wiener Tagblatt*, 18 Ocak 1908, 8.

⁵⁸ BOA, HR.SYS, 199/59, 25 Kânûn-ı Sâni 1323/7 Şubat 1908. Gazetede yer alan hangi haber nedeniyle ülkeye girişinin yasaklandığı arşiv evrakında belirtilmemekle birlikte sebebi muhtemelen “Harem Sırları” başlıklı makale ya da 4 Haziran 1876 tarihinde Sultan Abdülaziz suikasti de dâhil olmak üzere Lizbon suikastinden önceki suikastlere örneklerin verildiği makale olmalıdır (BOA, HR.SYS, 199/59, 25 Kânûn-ı Sâni 1323/7 Şubat 1908; “Die Früheren Attentate”, *Neues Wiener Journal*, 6 Şubat 1908, 3; “Die Geheimnisse des Harems”, *Neues Wiener Journal*, 6 Şubat 1908, 4). Zira bu dönemde gazetelerin bir devlet başkanının ya da onun soyundan gelen birinin suikast sonucu öldürülmelerini yazmaları da buna bezer şeyleri yapmaya kıskırtma sayıldığından yasaklanmıştır (Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 3). Söz konusu gazetede Türklerle ilgili yer verilen haberlerden biri de Türkler ile İranlılar arasındaki gerilimin arttığı ve savaşın yaklaşmakta olduğu haberi (“Verschärfung des türkisch-persischen konflikts”, *Neues Wiener Journal*, 6 Şubat 1908, 10).

⁵⁹ BOA, HR.SYS, 199/61, 26 Mart 1324/8 Nisan 1908.

⁶⁰ “Eine Bombe im Harem Des Sultans”, *Reichspost*, 8 Nisan 1908, 5.

⁶¹ BOA, HR.SYS, 199/76, 24 Nisan 1908. Adı geçen gazetenin ilgili nüshasına ulaşamadım.

⁶² BOA, HR.SYS, 199/62, 17 Nisan 1324/30 Nisan 1908; “Der Sultan bleibt der alte”, *Kikeriki*, 30 Nisan 1908, 4.

⁶³ BOA, HR.SYS, 199/63, 17 Nisan 1324/30 Nisan 1908.

etmemelerinin, Türk kontrolü olmadan mektup almamanın ve hiçbir şey basmamanın Türkiye'nin yaşam tarzına karşılık geldiğinden bahsedilmiştir.⁶⁴

Bir diğer telgrafta Wiener Montags Journal gazetesinin 15 Haziran 1908 tarihli nüshasının Osmanlı memleketlerine girişinin yasaklanması gerektiği bildirilmiştir. Belgede hangi haberden dolayı yurda girişinin yasaklandığı belirtilmemekle birlikte⁶⁵ sebebi muhtemelen “Yıldız Köşkü'nün Sırlarından” başlıklı haber olmalıdır. Nitekim bu haberde Yıldız Sarayı'nda gizemli ve trajik olayların vuku bulduğundan ve saltanatta değişiklik olabileceğine dair rivayetlerden bahsedilmiştir.⁶⁶ 10 Temmuz 1908 tarihiyle Viyana Sefareti maslahatgüzarından gönderilen telgrafta Neues Wiener Journal gazetesinin o günkü tarihli nüshasının yurda girişinin yasaklanması talep edilmiştir.⁶⁷ Yine gazetenin hangi haberden dolayı yurda girişinin yasaklandığı belirtilmemekle beraber bu gazetenin de muhtemelen bir ayağa benzetilen Osmanlı Devleti'nin postunun Reval görüşmeleri sırasında paylaşıldığı ile ilgili yer verilen bir haberden dolayı yurda girişi yasaklanmış olmalıdır.⁶⁸

22 Haziran 1908 tarihiyle gönderilen telgrafta Neues Wiener gazetesinin o günkü nüshasının⁶⁹, 15 Temmuz 1908 tarihiyle gönderilen telgrafta Neues Wiener Abendblatt, Wiener Mittagszeitung, Illustriertes Wiener Extrablatt gazetelerinin dün akşamki ve Neue Freie Presse gazetesinin o günkü tarihli nüshalarının da yurda girişinin yasaklanması bildirilmiştir.⁷⁰

3 Ağustos 1908 tarihiyle gönderilen telgrafta Die Zeit'in⁷¹, 5 Ağustos 1908 tarihiyle gönderilen telgrafta Kikeriki Vienna'nın uygunsuz karikatürler neşrettikleri bildirilmiştir.⁷² Kikeriki'de yer alan söz konusu karikatürde maceraperest olarak tasvir edilen Sultan II. Abdülhamid mutlakiyetten meşrutiyete doğru ölümcül bir atlayış gerçekleştirirken resmedilmiştir.⁷³ 12 Ağustos 1908⁷⁴ tarihiyle gönderilen telgrafta yine Kikeriki'nin sultanın uygunsuz başka bir karikatürünü neşrettiği haber verilmiştir.⁷⁵ Kikeriki'de yer alan bu karikatürlerde ise Sultan II. Abdülhamid ile ilgili hastalık, yaşlılık vurgusu yapılmış ve II. Abdülhamid kadın figürleriyle birlikte resmedilmiştir.⁷⁶

25 Eylül 1908 tarihiyle sefarete gönderilen telgrafta Wiener Mittagszeitung⁷⁷ gazetesinin 23 Eylül tarihli ve Das Vaterland gazetesinin 25 Eylül 1908 tarihli nüshalarında eski hafiyelerden Ziya Bey'in sultan hakkında olumsuz sözlerini içeren mülakatına yönelik bentler neşredildiği bildirilmiştir.⁷⁸

5. Bosna Sınırı Meselesi

Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları arasındaki bir diğer ihtilaf konusunu Bosna ve Hersek'in ilhakıyla (1908) ilk defa olarak siyasi sınır şeklinde tayin edilecek olan Bosna sınırına ilişkin anlaşmazlık oluşturmuştur. İlhaktan yaklaşık iki ay sonra Bosna sınırındaki Osmanlı karakoluna gönderilen

⁶⁴ “Der Sultan als Oberpolizist”, *Neues Wiener Journal*, 30 Nisan 1908, 4.

⁶⁵ *BOA, HR.SYS*, 199/66, 2 Haziran 1324/15 Haziran 1908.

⁶⁶ “Aus den Geheimnissen des JildisKjöschk”, *Wiener Montags Journal*, 15 Haziran 1908, 7.

⁶⁷ *BOA, HR.SYS*, 199/69, 27 Haziran 1324/10 Temmuz 1908.

⁶⁸ “Das erwachende Osmanentum”, *Neues Wiener Journal*, 10 Temmuz 1908, 1.

⁶⁹ *BOA, HR.SYS*, 199/67, 9 Haziran 1324/22 Haziran 1908.

⁷⁰ *BOA, HR.SYS*, 199/71, 3 Temmuz 1324/16 Temmuz 1908. 29 Temmuz 1908 tarihiyle gönderilen telgrafta München Allgemeine Zeitung gazetesinde sultan aleyhinde bir makalenin yazıldığı haber verilmiştir (*BOA, HR.SYS*, 199/72, 16 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908). Bu gazete haftalık yayımlandığından söz konusu nüshanın da 25 Temmuz 1908 tarihli olduğu düşünülmektedir. Zira bu nüshada yayımlanan makalelerden biri Sultan II. Abdülhamid'e oldukça ağır eleştirileriyle tanınan Ali Nuri Bey'e aittir ve bu makalesinde de eleştirilerini dile getirdiği, yaşanan olumsuzlukları da yalnızca kendi güvenliğini garanti altına almaya çalışan sultanın egoizmine bağladığı görülmektedir (“Der türkische Militärausstand”, *München Allgemeine Zeitung*, 25 Temmuz 1908).

⁷¹ *BOA, HR.SYS*, 199/73, 3 Ağustos 1908.

⁷² *BOA, HR.SYS*, 199/74, 5 Ağustos 1908.

⁷³ “Desperado mit seinem Todessprung”, *Kikeriki*, 6 Ağustos 1908, 3.

⁷⁴ Telgraf tarihi 12 Ağustos olarak gözüktürken, gazetenin üzerinde yer alan tarih 13 Ağustos'tur.

⁷⁵ *BOA, HR.SYS*, 199/75, 12 Ağustos 1908.

⁷⁶ “Sultan Abdul Hamid”, *Kikeriki*, 13 Ağustos 1908, 1; “Der kranke Mann”, *Kikeriki*, 13 Ağustos 1908, 3.

⁷⁷ Söz konusu gazeteye ulaşılammıştır.

⁷⁸ *BOA, HR.SYS*, 199/77, 12 Eylül 1324/25 Eylül 1908, 3, 5. Das Vaterland gazetesindeki haberde Sultan II. Abdülhamid'in eski favori casuslarından Ziya Bey ile yapılan mülakata yer verilmiştir. Ziya Bey'in bu mülakatında gerek Sultan II. Abdülhamid gerekse Türkler hakkında bazı olumsuz ifadeler kullandığı görülmektedir (“Der Ex Spion des Sultans”, *Das Vaterland*, 25 Eylül 1908, 4).

erzak Bosna dâhilinden geçmek suretiyle sevk edilmekte iken Osmanlı askerlerinin ve ellerindeki erzakın geçişi Avusturya zabitleri tarafından engellenmiştir. Bu olay nedeniyle söz konusu yoldan geçiş serbestliğinin temin edilmesi lüzumunun Kosova vilayetinden haber verilmesi üzerine Bosna sınırında böyle bir durumun tekrar yaşanmaması için Viyana sefreti maslahatgüzarlığına durum telgrafla bildirilmiştir.⁷⁹ Bu konuda Viyana sefreti maslahatgüzarından gönderilen telgrafta; Yeni Pazar sınırında Bosna dâhilinden geçen yol üzerinde geçiş serbestliğinin temin edilmesi hususunda Avusturya hükümetinin Bosna'daki askerî kumandana gerekli emirleri verdiği ifade edilmiştir.⁸⁰

Ne var ki Bosna ve Hersek'in işgalinden (1878) sonra başladığı anlaşılan sınır tecavüzleri ve buna bağlı olarak yaşanan diğer meseleler ilhaktan (1908) sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu hususta sınır teğmeni tarafından verilip, Taşlıca mutasarrıflığından gönderilen tahrirat ve kroki Kosova valisi namına Priştine mutasarrıfı tarafından hariciye nezaretine takdim edilmiştir. Taşlıca mutasarrıflığı ilgili yazıda; otuz seneden beri bu şekilde tecavüzlerde buldukları anlaşılan Avusturyalıların tecavüzlerinin engellenmesi için sınır kumandanlığına emir verildiğini, ancak sınır belirleme komisyonunun yakında geleceğini bildiklerinden ellerinde daha çok arazi bulundurmaya üzere Avusturyalıların bu tecavüzlerine cüret ettiklerini, sınır meselesinden dolayı bir hadise yaşanması muhtemel olduğundan tecavüzlerin engellenmesi için hariciye nezareti vasıtasıyla Avusturya sefretine gerekli tebligatın yapılmasını, neticesinin haber verilmesini ve buna göre ne yapılması gerekiyorsa yapılacağını bildirmiştir.⁸¹

Sınır teğmeninin Avusturyalıların yaptıkları sınır tecavüzüne ilişkin naklettiği bir olay ise şu şekilde gerçekleşmiştir: [Foça?] kazasından Hüseyin adlı bir şahıs bundan iki sene önce Osmanlı hududu dâhilindeki mevcut çalılığı düzleyip, bir çayır meydana getirerek bir de hane inşa etmiş ve o zamana kadar aşar vergisini Osmanlı hükûmetine vermiştir. İnşa ettiği bu haneyi daha sonra Foça muhacirlerinden olup, Strahov Dol nüfusuna kaydedilmiş fakat henüz Osmanlı tezkeresi almamış bulunan Mustafa oğlu Süleyman'a kiralamıştır. Bir ay önce Avusturya jandarma başçavuşu gelerek söz konusu haneye numara asmış ve eskiden yapmış olduğu vukuattan dolayı Süleyman'ı da Foça'ya götürerek hapis ve daha sonra tahliye etmiştir. Bu olayı haber alan [Komin?] karyesi Muhtar Rüstem Bey haneye asılan numarayı kopartmış, ardından sınır teğmeni söz konusu yere giderek tahkikatta bulunmuştur. Aslında sınır inşa edilmiş bu hanenin tahminen 600 metre mesafesindeki elma ağacı yanından geçmekteydi. Üç sene önce bu sınır meselesi için Foça kaymakamı gelerek Muhtar Rüstem Bey ile görüşmüş ve Rüstem Bey de hududun Avusturyalıların Bosna'yı işgallerinde söz konusu elma ağacı yanından geçtiğini ve hududu belirlemek üzere sınır üzerindeki ağaçlara tahta yapıştırıldığını, fakat zamanla bu tahtalar kopmuş ise de hâlen yerlerinin ağaçlarda durduğunu ifade etmiştir. Gerek Osmanlı tarafından gerekse Avusturya tebaasından olan köylülerin de Rüstem Bey'in ifadesini tasdik etmelerinden, tahta parçalarının yerlerde ve ağaçların kabuksuz olduklarını söylemelerinden ve ağaçların üzerindeki çivilerden hududun hakikaten çayırın nihayetindeki elma ağacından geçtiği ispat edilerek, Avusturyalıları "susturulmuştur." Sınır teğmeni meseleyi bir de Avusturya jandarma başçavuşundan dinlemek üzere kendisini görmeye gitmiştir. Çavuş, Foça kaymakamından gelen vazifesini yerine getirdiğini söylemiş ve Süleyman'ın Avusturya tebaasından olduğuna dair nüfus kaydını göstermiştir. Ancak nüfus tezkeresine benzeyen bu kağıt 1910 senesinde, yani o sene düzenlendiğinden sınır teğmeni daha eskisini sormuş ve kendisine "bu kadar" denilmekle beraber birkaç güne kadar Foça kaymakamının söz konusu mahale geleceği ve görüşmek üzere sınır teğmenini davet edeceği söylenmiştir. Buna mukabil sınır teğmeni görüşmeye geleceğini, fakat mesele halledilinceye kadar vazifesini yerine getirmek amacıyla elma ağacını geçmemelerini, geçmeleri hâlinde menedileceklerini, şayet bir hadiseye meydan verirlerse mesuliyetin kendilerine ait olacağını belirtmiştir. Sabahleyin de jandarma kumandanının yanına gidip, meseleyi etraflıca kendisine anlatarak, yapılan parmaklıkların kaldırılmasını istemiş ve kaldırıp kaldırmayacaklarına dair bugün kesin bir cevap istediğini söylemiştir. Kendisine o gün aybaşı olması münasebetiyle bütün resmî dairelerde maaş verilmekte olduğundan iş görülmediği, bu nedenle yarın telgraf verileceği cevabı verilmiştir. Sınır teğmeni dönerken de söz konusu yeri görmek üzere Avusturya gümrük memurunu davet etmiştir. Avusturya gümrük memuru,

⁷⁹ BOA, DH.MKT, 2678/71, 25 Teşrin-i Sâni 1324/8 Aralık 1908, 1.

⁸⁰ BOA, DH.MKT, 2678/71, 7 Aralık 1908, 3.

⁸¹ BOA, HR.SYS, 178/15, 6 Mart 1326/19 Mart 1910, 2.

gümrük bütçesine verilen para ile yeni gümrük binasının etrafına bütün resmî dairelerde olduğu gibi bahçe yaptığını, yoksa sınır belirlemediğini, eğer sınır belirlemek gerekirse bahsi geçen krokide görüleceği üzere daha ileriden, yani Avusturya mühendislerinin tayin ederek çaktıkları kazık mahalinden yukarıya doğru belirlemek gerekeceğini söylemiştir. Yaşanan bu gelişmelerin ardında sınır teğmeni Avusturyalıların iddia ettikleri sınır ile kendi komisyonlarının iddia ettikleri sınır arasında farklılık olduğundan jandarma kumandanı nezdinde yapacağı teşebbüslerde nasıl bir yol izlemesi gerektiğini Taşlıca mutasarrıflığına sormuştur.⁸² Daha sonra da Jandarma Süvari [Stefan?] ile mahaline gidilip, ihtiyar heyeti ile birlikte gerekli keşif ve tahkikata başlanıldığı bildirilmiştir.⁸³

Bu gelişmelerden birkaç ay sonra Viyana'dan gönderilip Avusturya sefaretinden tebliğ edilen bir telgrafta; Avusturya'nın mevki kumandanı ile Osmanlı kumandanı arasında vuku bulan bir mülakat esnasında Avusturya kumandanının, Osmanlı kumandanının tartışmalı araziyi Osmanlı arazisi sayıp oraya devriyeler göndermek için askerlere emir verdiğini anladığı ve bu teşebbüsünün engellendiği, ancak Osmanlı karakolları yeniden devriye çıkarmaya başladıkları takdirde bunun olumsuz neticelere sebep olabileceği belirtilmiş, bu nedenle durumun Babıali'ye tebliğ ile Osmanlı mahallî memurlarının hududa riayet ve tartışmalı araziye devriye göndermekten vazgeçmeleri için vakit kaybetmeden talimat verilmesi istenmiştir. Ayrıca sancak hududu meselesi karma bir komisyon marifetiyle halledilmedikçe sınır hattı olarak kendi askerî haritalarıyla Bosna'nın kadastrosunda gösterilen sınırdan başka bir sınırı tanıyamayacakları ve bundan dolayı Osmanlı memurlarının bu hattı tecavüz etmelerine göz yummayacakları ilave edilmiştir.⁸⁴ Daha sonra Avusturya sefreti tarafından gönderilen bir muhtıra ile de Bosna'nın [Fajniça?]⁸⁵ nahiyesinde bulunan ormana giren Osmanlı devriyelerinin Bosnalıları odun kesmekten menettikleri ve Bosna'ya aidiyetine itiraz edilemeyecek arazide Osmanlı devriyelerinin gezmelerine izin verilemeyeceği belirtilmiş, bu nedenle Osmanlı askerî, idari ve mülki memurlarının Bosna memurlarının hukukuna riayet etmeleri ve özellikle söz konusu ormana devriye göndermemeleri rica edilmiştir.⁸⁶

Öte yandan Kosova vilayetinden dâhiliye nezaretine gönderilen telgrafta ise; Osmanlı arazisi dâhilinde birkaç sene evvel Avusturyalılar tarafından açılıp, Osmanlı toprağında olduğunun daha sonra anlaşılması üzerine menedilmiş olan giriş kapılarının tekrar açılması ile sınır yolundan mahaline giden Osmanlı devriyesine Avusturya jandarmaları tarafından ateş edildiği, bunun üzerine karşılık olarak Osmanlı tarafından da birkaç el silah atıldığı fakat zayıat olmadığı, daha sonra Avusturyalılar tarafından olay yerine iki bölük asker sevk edildiği haber alındığından derhâl sınır kumandanıyla jandarma yüzbaşısının olay yerine gönderildiği ve bu olaya tarafsız bölgeye tecavüz etmek suretiyle Avusturyalıların sebep olduğu bildirilmiştir.⁸⁷ Dâhiliye nezaretinden cevaben tahkikata devam edilmesi, silah kullanımına meydan verilmemesi ve durumun hariciye nezaretine tebliğ edilmesi istenmiştir.⁸⁸

Hâl böyle iken sınırı kesin bir şekilde belirlemek üzere meselenin hukuk bakımından tetkiki için taraf devletlerden oluşan karma komisyon oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu komisyonun müzakerelerine esas olacak maddeleri hazırlamak üzere de başka bir komisyon⁸⁹ teşkil edilmişti. Bu

⁸² BOA, HR.SYS, 178/15, 3.

⁸³ BOA, HR.SYS, 178/16, 23 Mart 1326/5 Nisan 1910.

⁸⁴ BOA, HR.SYS, 178/17, 6 Ağustos 1910, 4/1.

⁸⁵ Başka bir belgede "Fajnika" olarak yazıldığı da görülmektedir (BOA, HR.SYS, 178/17, 7 Ağustos 1910, 3).

⁸⁶ BOA, HR.SYS, 178/17, 7 Ağustos 1910, 4.

⁸⁷ BOA, HR.SYS, 178/18, 25 Teşrin-i Evvel 1326/7 Kasım 1910, 4.

⁸⁸ BOA, HR.SYS, 178/18, 26 Teşrin-i Evvel 1326/8 Kasım 1910, 5.

⁸⁹ Bosna sınırının kati surette belirlenmesi için tarafların delegelerinden oluşması arzu edilen komisyona ise Osmanlı hükümeti tarafından Piyade Dairesi Reisi Ferik Ferid Paşa ile Taşlıca Mutasarrıfı ve Erkân-ı Harp Binbaşısı Mustafa Asım Bey delege tayin edilmişlerdir (BOA, HR.SYS, 178/22, 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911, 5). Sınır meselesinin hukuki yönleri ile uğraşmak üzere (BOA, HR.SYS, 178/22, 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911, 6) Hukuk Müşaviri Reşid Bey'in de delege olarak komisyona katılması istendiğinden, onun da komisyonda yer alması uygun görülmüştür (BOA, MV, 156/9, 20 Ağustos 1327/2 Eylül 1911). Ayrıca müzakereleri kayda geçirmek üzere bir kâtime de ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (BOA, HR.SYS, 178/26, 2 Ağustos 1327/15 Ağustos 1911, 3). Komisyonda görevlendirilen bir diğer isim de Almanca lisanına vâkıf Avusturya Hududu Komiseri Taşlıca Mevki Kumandanı Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Ali Mümtaz Bey olmuştur (BOA, HR.SYS, 180/2, 1 Kânûn-ı Evvel 1327/14 Aralık 1911, 83). Osmanlı hükümeti tarafından Avusturya sınırı için bir sınır komiserliği de ihdas edilmiş ve bu komiserlik münasip bir kişi atanana kadar Sırbistan Sınır Komiseri Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Şakir Bey'in uhdesine bırakılmıştır. Ancak daha sonra

komisyondan, aynı zamanda bu komisyonun azasından olan Taşlıca Mutasarrıfı ve Kumandan Vekili Asım Bey ile haberleşerek tedarik edilen vesikalara istinaden sınırın nereden geçmesinin icap edeceğini kararlaştırması beklenmekteydi. Bu hususta hariciye nezareti; karma komisyonun teşkilinin Avusturya hükûmetine teklif edilmesi ve bu konuda Avusturya hükûmeti ile anlaşma sağlanarak gelecek sene bahar mevsiminde tarafların genel kurmaylarınca teşkil edilecek heyetler aracılığıyla sınır belirleme işini gerçekleştirmek için karma komisyonun bir an evvel İstanbul'da toplanması lüzumuna dikkat çekmiştir. Bunun üzerine dâhiliye nezaretince Bosna ile Yeni Pazar Sancağı arasındaki sınırı belirlemek için Avusturya ve Osmanlı delegelerinden oluşan karma bir komisyonun teşkilinin Avusturya sefaretine ile müzakere edilmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁰ Bu karma komisyon vazifeye başlayıncaya kadar da sınır hattı üzerinde hadise yaşanmaması için bir talimat hazırlanmış ve Avusturya hükûmetinin de bu talimata uygun hareket etmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Avusturya-Macaristan hariciye nezareti ise icap edenlere zaten benzer bir talimatın verilmiş olduğunu teminen beyan etmiştir. Ancak Mitroviçe fırkası kumandanlığının yazısına atfen üçüncü ordu kumandanlığından bildirildiğine göre Osmanlı tarafı talimat ve tebligat dairesinde hareket ederek, hiçbir hadiseye meydan vermeyip, sınır belirleme komisyonu gelinceye kadar statükonun muhafazasına çalıştığı hâlde Avusturyalılar buna hiç önem vermeyip, diledikleri gibi hareket ve sabıkalarına devam etmekte, tartışmalı bölgedeki ormanlardan ağaç kesmekteydiler. Bu durum ise Osmanlı sınır memurları ile zabitlerinin şevk ve gayretlerine zarar vermekteydi.⁹¹ Osmanlı tarafının beyanına göre Avusturya hükûmetinin jandarmaları statükoya muhalif olarak üç ay önce sınırdaki vuku bulan çarpışma neticesinde tarafsız bırakılan araziye girmeye, ağaç kesmeye ve giriş kapıları yapmaya devam etmekte, ellerindeki haritalarla söz konusu yerlerin kendi arazileri olduğunu ve bu nedenle tarafsız sayamayacaklarını beyan ve iddia etmekteydiler.⁹² Buna mukabil Avusturya sefaretine ise Bosna sınırında silahlandırılan bazı Osmanlı tebaası ve sınır muhafızları tarafından Bosna arazisine tecavüzlerin tekrar etmesine dair müracaat ve şikâyette bulunulmuştur.⁹³ Avusturya sefaretinin bu teşebbüsü üzerine durum yedinci kolordu kumandanlığından sorulmuş, cevaben dört ay önce giriş kapılarında Avusturyalılar tarafından sebebiyet verilen çarpışmadan beri sınır üzerinde hiçbir vukuat olmadığı, kordon adı verilen ve Bosna sınırına memur edilen sınır bölüğüne yerli ve gönüllü kişilerin kabul edilmediği, sınır üzerinde bazı Müslüman ahalinin silahlandırıldığı söylentilerinin de doğru olmadığı, Osmanlı hükûmeti ile Avusturya hükûmeti arasında mevcut iyi ilişkilerden başka hâlihazırda orduca katıyen başka bir maksat ve emel olmadığı gibi Avusturya memur ve zabitanı ile iyi geçinmeleri yolunda yapılan tebligata da riayet ettikleri bildirilmiştir. Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa tarafından hariciye nezaretine gönderilen bir yazıda ise tartışmalı olduğu iddia edilen taraf Osmanlılara ait olduğu hâlde ve o zamana kadar Avusturyalılar tarafından söz konusu mahal için hiçbir iddiada bulunulmamışken, Osmanlı tarafının çarpışmanın önünü almak için geçerli olan haklarından vazgeçerek, arazinin tarafsız olduğuna rıza gösterdikleri hâlde Avusturyalılarının buna razı olmayarak, bu mahali tarafsız kabul etmedikleri gibi orada devriye gezdirmekte ve ağaç kesmekte oldukları, müşterek talimatı tanımadıkları, kendi ellerindeki haritalara göre hareket edeceklerini ifade ve iddia etmekte oldukları evvel ve ahir vuku bulan yazılardan anlaşılabilir olduğundan Osmanlı sınır bölüğünün ne şekilde hareket edeceğinin Taşlıca sınır bölüğü kumandanlığının yazısına atfen dördüncü kolordu kumandanlığından gönderilen takrirle sorulduğu, o sırada Avusturya ile anlaşmazlığın ortaya çıkması uygun olmayacağından mahallî hükûmetle müştereken gerekli tedbirlerin alınmasıyla anlaşmazlığın önlenmesinin cevaben tebliğ edildiği bildirilmiştir. Ayrıca karma komisyon tarafından sınır belirleninceye kadar anlaşmazlığa mahal vermemek için geçen sene sınır komiyonu tarafından tanzim edilen ve Avusturya hükûmetine de tebliğ edildiği bildirilmiş olan üç maddelik müşterek talimat menfaatlerine aykırı olduğu mahallerde bile Osmanlılar tarafından tatbik edildiği hâlde,

gerek Sırbistan hududunun uzunluğu gerekse Avusturya hududunun önemine binaen her iki sınırın da Şakir Bey'e bırakılmasında zorluk yaşandığından Şakir Bey Sırbistan sınır komiserliğinde kalmak üzere Avusturya sınır komiserliğine Taşlıca'daki nizamiye alayı kumandanlığına tayin edilen Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Mümtaz Bey atanmıştır. Bu gelişme Viyana sefaretine maslahatgüzarlığına da bildirilmiştir (*BOA, HR.SYS, 178/30, 9 Teşrin-i Sâni 1327/22 Kasım 1911, 1-2*).

⁹⁰ *BOA, MV, 147/17, 9 Kânûn-ı Evvel 1326/22 Aralık 1910.*

⁹¹ *BOA, HR.SYS, 178/22, 17 Kânûn-ı Sâni 1326/30 Ocak 1911, 16.*

⁹² *BOA, HR.SYS, 178/22, 5 Şubat 1326/18 Şubat 1911, 14.*

⁹³ *BOA, HR.SYS, 178/22, 5 Şubat 1326/18 Şubat 1911, 19.*

Avusturyalılar bu talimattan haberleri olmadığını beyan edip, kendi harita ve arzularına göre hareket ettiklerinden kendileri ile uyuşmanın ve ihtilafın önünü almanın mümkün olamayacağını sınır komisyonuna memur Erkân-ı Harbiye Binbaşı Mustafa Asım Bey'in ifadesinden anlaşıldığından ve bu komisyona memur Ferik Ferid Paşa'ya gösterilen resmî evrak içeriğinden Avusturya hükûmetinin söz konusu talimatı kabul etmediği ve hatta sınır belirleme işine bile yanaşmadığı görüldüğünden, ne suretle hareket etmeleri gerektiğini daimen soran sınır memurlarına ona göre cevap verileceği belirtilmiş, Osmanlı tarafından kabul edilen talimatın Avusturyalılarca da kabul edilmesi, etmiyorlarsa da sınır memurlarına uymaları gereken ona göre bir talimat hazırlamaları gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁴

Sınır hattını belirlemek için oluşturulacak komisyonun toplanması ve bu komisyonun vazifesini ne şekilde yapacağı hakkında da Babialı ile Avusturya hükûmeti arasında ihtilaf mevcuttu. Babialı'nın İstanbul'da karma komisyon toplanması teklifine mukabil Avusturya sefaretinden alınan cevapta sınır hattının gerek memurlar gerekse ahali tarafından bilindiği ve bunun hukuki bir meseleye sebep olmayacağı beyan edilmiş, yalnız bir komisyonun sınıra gönderilmesiyle sınırla ilgili bildirimde bulunma vazifesini yerine getirmesi teklif edilmiştir.⁹⁵ Avusturya hükûmetinin bu teklifi ise sınır belirleme işi için Osmanlı hükûmetine daha önce vuku bulan müracaatında kullandığı lisanla ve ortaya koyduğu mütalaalara uyuşmamaktaydı. Aslında tarafların söz konusu sınırı baştan sona inceleyip ortaya koyacakları deliller layıkıyla incelendikten sonra alınacak kararlara göre hareket etmeleri gerekmekteydi. Avusturya hükûmeti ise bu konudaki beyanatında sınır konusundaki anlaşmazlığı birkaç noktaya atmış gibi tasvir etmiş ve hatta gerçek hududun her iki tarafın memurları ve ahalice güya bilindiğini, yani tartışmaya meydan bırakmayacak bir hâlde bulunduğunu, tartışmanın o da birkaç yer için zayıf bir ihtimal olarak ortaya çıkabileceğini iddia etmiştir. Oysa Avusturya hükûmetinin askerî memurlarının vaktiyle Taşlıca'daki Osmanlı kumandanlarına verdikleri resmî haritalar dahi sınır hattını göstermede farklılıklar arz etmekteydi. Dahası Avusturyalıların bu teklifini kabule kanunen de mani bulunmaktaydı. Zira ilk defa olarak siyasi sınır şeklinde tayin edilecek olan Taşlıca-Bosna hattı hakkında tarafların delegelerinin müzakere ve bir mukavele tertip etmeleri ve bunu öncelikle Babialı'nın görüşüne göre imzalamaları gerekmekteydi. Bu mukavele Babialı'den geçtikten sonra mebusan ve ayan meclislerinden geçirilip, irade alınmalı ve usul üzere muamele yapılmalıydı.⁹⁶

Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken 26 Ağustos 1911 tarihinde saat on raddelerinde Osmanlı devriyesine Avusturya jandarmaları tarafından ateş edilerek Osmanlı onbaşısının şehit edildiği, bir neferin yaralandığı, iki neferin kayıp olduğu ve silahlarının dahi Avusturyalılar tarafından alındığı sınır zabıtlığının telgrafına atfen Taşlıca sınır bölüğü kumandanlığından bildirilmiştir.⁹⁷ Akabinde Bosna-Taşlıca hududunda tartışmalı olan mahallerde Osmanlı tarafından bir hadiseye meydan verilmemesi için gerekli talimatlar verilmekte ise de Avusturya memurlarının daima tecavüzlerde bulunmaları ve daha sonra bir Osmanlı devriyesine ateş açarak, Osmanlı neferlerini şehit etmeleri ve yaralamaları nedeniyle Osmanlı askerinde bir intikam hissi oluşmasına sebebiyet verdiklerinden daha büyük fenalıklara mahal verilmemesi için sınır belirleme komisyonunun bir an evvel gönderilmesi lüzumu yedinci kolordu kumandanlığının yazısına atfen harbiye nezaretince tebliğ edilmiştir.⁹⁸

Bu hususta Avusturya sefaretine ise Bosna ile Yeni Pazar Sancağı arasında tarafsız mıntıklar yapılması hakkında Osmanlı hükûmeti tarafından yapılan teklife Avusturya hükûmetinin muvafakat etmediğini Osmanlı memurları bilmediklerinden söz konusu mıntıkların mevcudiyeti hususunda ısrar etmekte olduklarını ve bu durumun Bosna hükûmeti tarafından daha sonra alınan tedbirler dolayısıyla sınırdaki anlaşmazlığa sebebiyet verebileceğini belirterek, hududun kati surette tayinine değin Avusturya-Macaristan Devleti'nin genelkurmay haritalarında tayin edilip, gösterilmiş olan sınır hattına riayet edilmesi konusunda Osmanlı memurlarına telgrafla gerekli talimatların verilmesini istemiştir.⁹⁹ Avusturya sefaretinden verilen bir muhtıradan da Bosna sınırında meydana gelen olayların burada istihdam edilen, kordon efradı adı verilen, muntazam olmayan ve tamamen başıbozğa benzeyen sınır efradının mevcudiyetinden ileri geldiği, geçen

⁹⁴ BOA, HR.SYS, 178/22, 2 Nisan 1327/15 Nisan 1911, 20.

⁹⁵ BOA, HR.SYS, 178/22, 28 Temmuz 1327/10 Ağustos 1911, 3.

⁹⁶ BOA, HR.SYS, 178/22, 14 Mayıs 1327/27 Mayıs 1911, 4; BOA, HR.SYS, 178/32, 23 Ağustos 1327/5 Eylül 1911.

⁹⁷ BOA, HR.SYS, 178/32, 15 Ağustos 1327/28 Ağustos 1911, 36.

⁹⁸ BOA, HR.SYS, 178/32, 23 Ağustos 1327/5 Eylül 1911, 30.

⁹⁹ BOA, HR.SYS, 178/28, 15 Ağustos 1327/28 Ağustos 1911.

sene yaşanan olaylara da bunların sebebiyet verdiği yapılan tahkikatla anlaşıldığı, bu nedenle bunların yerine sınır hizmeti nizamiye askerleri tarafından yapılırsa sınırda çatışmalar yaşanmayacağı öne sürülmüştür. Bu hususla ilgili olarak harbiye nezareti; muhtelif tarihlerde yazılan tezkerelerde de daha önce bildirildiği üzere sınır muhafazasında istihdam edilmekte olan bütün efradın sınır bölükleri denilen ve efradı nizami askerî birliklerde hizmet etmiş, seçilmiş kişilerden tefrik ve tertip edildiklerini ve yine iktidar ve ahlâkı ile dikkat çeken zabitanın emir ve kumandasında olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Karadağ ve Sırbistan sınırlarında yerli efrad-ı ihtiyatiye kabul edildiği hâlde bu gibi yerli efradın bazen memleketlerindeki hususi münasebetleri ve şahsi husumetleri dolayısıyla vukuata sebebiyet vermeleri ihtimali dikkate alınarak, Avusturya hududunda kabul ve istihdam edilmediklerinden orada tamamen nizamiyeden olmak üzere tercihen Anadolu efradın istihdam edildiğini, bu nedenle Avusturya hududunda mevcut sınır bölüğünün diğer düzenli askerî birliklerden hiçbir farkı olmadığından değiştirilmesine de mahal olmadığını, esasen Bosna hududunda yaşanan olayların -kireç kuyularındaki çarpışma ile iki Osmanlı neferinin şehadeti ile neticelenen vukuatta olduğu gibi- Avusturya jandarma ve efradından oluşan devriyelerin Osmanlı devriyelerine tariz etmelerinden ileri geldiğini ve Osmanlı sınır efradının katiyen müdahaleleri olmadığını, bu durumun mülkiye ve askeriyece yapılan tahkikat raporlarından da tamamen ortaya çıktığını, Avusturyalıların bu vukuata sebebiyet vermelerinin de henüz belirlenemeyen sınırı kendi yapmış oldukları haritalara göre kabul ederek, Osmanlı sınır efradını kendilerinin addettikleri arazi dâhilinde gezdirmek istememelerinden ileri geldiğini, hükümetler arasında mevcut dostane ilişkilerin muhafazasının Avusturya sınır memurlarına da Osmanlı sınır memurları gibi iyi niyetle hareket ederek ve kendi haritalarına göre icraata kalkışmayarak statükonun muhafazasına çalışmaları hakkında talimat verilmesiyle hasıl olacağını ifade etmiştir.¹⁰⁰

Keza Avusturya Hududu Komiseri Taşlıca Mevki Kumandanı Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Ali Mümtaz Bey de bu hususta gönderdiği telgrafta; Avusturya sınırının henüz belirlenememiş olması nedeniyle sınır üzerinde birtakım ihtilafli noktalar var ise de bunların ihtilafli olduğunu yalnızca Osmanlı tarafının dile getirdiğini, yoksa Avusturyalıların zaten ellerindeki haritayı tanıdıklarını ve Ferid Paşa haritasında ihtilafli nokta arasında gösterilen ormanlarda Avusturyalıların ağaç kesmekte olduklarını bildirmiştir. Ayrıca gerek mülkiye gerekse askeriyeden Avusturya sınır komiseri sıfatıyla teslim almış olduğu evrakta sınırdaki ihtilafli nokta için ne yolda muamele edileceğine dair bir kayda tesadüf edemediği gibi sınır belirlenene değin Osmanlı ve Avusturya hükümetleri arasında hududa dair kararlaştırılan esaslara ait hiçbir malumata da sahip olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle meselenin önemine binaen gerekli talimatın gönderilmesini temenni etmiş ve gerektiğinde yazışmak ve karşılık vermek üzere Avusturya tarafında komiser sıfat veya salahiyetini haiz bulunacak zatın isminin ve memuriyetinin de belirtilmesini rica etmiştir. Nitekim Avusturyalılar tarafından sınır komiseri tayin edilmemişti ve Avusturyalıların hangi memurları ile müzakare ve mükaleme edileceği hususu da bilinmemekteydi.¹⁰¹

Bosna'nın Taşlıca-Yeni Pazar hududundaki ihtilafli arazide zuhur eden tatsızlıklar sebebiyle Avusturya ile müşterek bir karma sınır komisyonu kurup, sınırı tespit çalışmaları ile ilgili teşebbüsler bu şekilde devam ederken 1912 sonbaharında I. Balkan Savaşı vuku bulmuş; Taşlıca, Karadağ ordusunun işgaline uğrarken¹⁰² Sancak ve Kosova bölgesi Sırp tarafından işgal edilmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ BOA, HR.SYS, 180/2, 6 Teşrin-i Sâni 1327/19 Kasım 1911, 82.

¹⁰¹ BOA, HR.SYS, 180/2, 25 Kânûn-ı Sâni 1327/7 Şubat 1912, 69; BOA, HR.SYS, 180/2, 28 Kânûn-ı Sâni 1327/10 Şubat 1912, 68.

¹⁰² Machiel Kiel "Taşlıca", TDV İslâm Ansiklopedisi, EK II (Ankara 2019), s. 582.

¹⁰³ Muhammed Aruçi, "Yeni pazar", TDV İslâm Ansiklopedisi, XLIII (İstanbul 2013), s. 470.

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan Osmanlı arşiv belgelerine göre Avusturyalı yetkililerin fırsat ve imkân buldukça Katoliklerin himayesi meselesini gündeme getirmeleri ve ellerinde daha çok arazi bulundurabilmek amacıyla sınır tecavüzlerinde bulunmaları nedeniyle yol açtıkları meseleler bakımından resmî yazışmalara yansydıkları görülmüştür. Keza Avusturya sefir ve konsoloslarından, vapurlarından, postanelerinden ve gazetelerinden kaynaklanan çeşitli meselelerin de yaşandığı ortaya konulmuştur.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu; din ve mezhep bakımından çıkarına hizmet edebilecek en uygun topluluk Katolikler olduğundan -böyle bir hakkı olmadığı Belgrad, Paris ve Berlin antlaşmalarının ilgili maddelerinde açıkça belirtilmiş olsa da- Katolikleri himaye hakkı iddiasına devam etmiş ve Katolik cemaatlerine ait okullar üzerinden Katoliklerin koruyuculuğu rolüne bürünmüştür. Nitekim Avusturya hükûmeti Katolik rahiplerini Osmanlı tebaası olsalar dahi himaye hakkı olduğunu öne sürerek, fırsat buldukça himaye meselesini gündeme getirmiş; özellikle dinî toplulukların kendi ruhani liderleri aracılığıyla halletmeleri gereken konulara dahi konsoloslarını müdahil etmek suretiyle Katolikler üzerinde himaye hakkı iddia edeceği meselelere sebebiyet vermiştir. İşkodra'daki Stimmante rahipleri ve Mihitarist Ermeni Katolik gibi dinî toplulukların mekteplerinin genişletilmesi ve tamir edilmesi taleplerine müdahil olmuş, daha da dikkat çeken işi memleketin sıhhi durumuna kadar ileri götürerek çiçek hastalığının şiddetle etkisini göstermesi karşısında İşkodra'daki Latin mektebindeki çocukların aşılattılmasına engel olmuştur. Hatta kimi zaman da bir Katolik piskoposun önemsiz vize muamelesinden dolayı hükûmetler arasında Katoliklerin himayesine dair mesele çıkarılmıştır. Dikkat çeken bir diğer husus da İşkodra'da, Osmanlı tebaasından olan Katolik başpiskoposunun Avusturya propagandası yaptığı ve hiç hak etmediği hâlde kendisine verilen Osmanlı nişanını da kabul etmeyerek hükûmeti tahkir, Malisörleri daima hükûmet aleyhinde tahrik ettiği hâlde görevinden alınamamış olmasıdır. Zira başpiskoposun tayini öteden beri Avusturya sefaretinin takdiri üzerine gerçekleştiğinden konunun siyasi bir şekil almasından endişe edilmiştir. Bu olay ise Osmanlı hükûmetinin kendi topraklarında, kendi tebaası olan ve yine kendi aleyhine faaliyette bulunan din adamlarına herhangi bir yaptırım uygulayamadığını, yabancılara tanımak zorunda olduğu ayrıcalığı yabancı müdahalesi yüzünden kendi tebaasına tanımak durumunda kaldığını göstermektedir.

Avusturya hükûmetinin Katoliklerle ilgili himaye meselesine yol açabilecek mektep açmak için ruhsat ve vergi muafiyeti taleplerinde ise Osmanlı hükûmetinin kimi zaman konuyu geçiştirmek yolunu tuttuğu, buna mukabil Avusturya hükûmetinin tekiden verdiği takirlerle o denli ısrarcı olduğu vuku bulan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bu taleplerin ardında gerçekten mektep inşa etmek amacı olabileceği gibi bir aldatmaca olarak bina ve kuruluşları mektep gibi gösterip, vergi muafiyetinden yararlanmak gayesi de olabilmekteydi. Buna karşın Osmanlı Devleti'nin de bazı önlemler almaya çalıştığı görülmektedir. Bu hususta arsası üzerinde yeniden inşa edilecek mektepler için Avusturya Devleti himayesinde bulunup, kanuni mevcudiyetleri resmen tanınmış olan müesseseleri içeren defterde mektebin mevcut ve kayıtlı olup olmadığı kontrol edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca vergiden muaf tutulan eğitim ve hayır müesseselerinin genişletilecek kısımlarından vergi ve dışarıdan getirilecek malzemelerinden gümrük resmi alınması kararlaştırılmıştır.

Avusturya sefirleri, konsolosları ve sefaret ile konsoloshanenin diğer memurları; kişisel husumetlerinden dolayı bazı olaylara karışmaları ve kimi zaman bu olaylarda himaye meselesi gündeme getirecek durumlara sebebiyet vermeleri, Avusturya sefaret mensuplarının sarhoş hâlde tahkir edici davranışlarda bulunmaları ve vazife ve yetkileri dışındaki olaylara karışmaları bakımından arşiv belgelerine konu olmuşlardır. Söz konusu temsilcilerin fırsat buldukça Osmanlı topraklarında yaşayan tebaalarının haklarını koruma hususunu yaptıkları şikâyetlerle gündeme getirdikleri, bu vesile ile “müstahdemin-i mümtazenin” şahıslarına ve fiilen hizmetlerine ait olan himaye hususunu genişletecek şekilde meselelere yaklaştıkları, Osmanlı hükûmetinin ise bundan endişe ettiği ve meseleler vuku buldukça gerekli tedbirleri almaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Zikre değer bir diğer husus da Avusturya postaları vasıtasıyla “evrak-ı muzırre” olarak nitelenen ve ülkeye girişi yasak olan yayınların taşındığı, ayrıca Avusturya vapurlarıyla ülkeye kaçak silah ve mühimmat taşımacılığı da yapılmış olduğudur. Bununla birlikte Sultan II. Abdülhamid döneminde uygulanan

sansürden Avusturya gazetelerinin de nasibini aldıkları ve yurda girişlerinin yasaklandığı görülmektedir. Öte yandan mevcut yabancı postaneleriyle sorun yaşayan Osmanlı Devleti yeni yabancı postaneler açılmasına da siyasi ve mali zararlarından ötürü olumlu bakmamış ve açılma teşebbüslerini dikkatle takip ederek, engel olmaya çalışmıştır. Burada dikkat çeken husus ise memleketin bazı yerlerinde Osmanlı postaneleri olmadığı hâlde buralarda Avusturya ve Almanya postaneleri olduğu ve posta işlemlerinin bu postaneler tarafından yürütüldüğüdür.

Osmanlı ve Avusturya hükûmetleri arasındaki bir diğer anlaşmazlık konusunu ise Bosna ve Hersek'in ilhakından sonra ilk defa olarak siyasi sınır şeklinde tayin edilecek olan Bosna sınırı hakkındaki ihtilaf oluşturmuştur. Sınır meselesinden dolayı Osmanlı ve Avusturya askerî kuvvetleri arasında sorunlar yaşandığı ve Avusturyalıların fırsat buldukça sınırı kendi lehlerine genişletme teşebbüslerinde buldukları anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO): 3237/242739, 3277/245737, 3282/246090, 3296/247187, 3301/247534, 3303/247682, 3305/247802, 3318/248822, 3325/249319, 3351/251303, 3357/251753, 3360/251948, 3377/253217, 3437/257718, 3503/262672, 3899/292419.
- BOA, Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD): 163/31.
- BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı (DH.H): 64/14.
- BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemli Evrakı (DH.MKT): 1251/10, 1266/84, 2631/59, 2648/83, 2652/85, 2653/47, 2657/66, 2669/25, 2678/71, 2685/14, 2736/56, 2808/82.
- BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (DH.MUİ): 7-3/43, 40-2/16, 98-1/30.
- BOA, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS): 68/2.
- BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR): 392/77.
- BOA, Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO): 21/2, 76/10, 88/22, 182/29.
- BOA, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS): 178/15, 178/16, 178/17, 178/18, 178/22, 178/26, 178/28, 178/30, 178/32, 180/2, 199/57, 199/59, 199/61, 199/62, 199/63, 199/66, 199/67, 199/69, 199/71, 199/73, 199/74, 199/75, 199/76, 199/77, 265/1.
- BOA, İrade Hariciye Evrakı (İ. HR): 422/20.
- BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 119/76, 147/17, 151/32, 156/9.
- BOA, Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL): 177/17633.

Sürelî Yayınlar

- Das Vaterland, Kikeriki, München Allgemeine Zeitung, Neues Wiener Journal, Neues Wiener Tagblatt, Reichspost, Sırâtımüstakim, Wiener Montags Journal

Kaynak Eserler ve İncelemeler

- Aruçi, Muhammed. “Yenipazar”. TDV İslâm Ansiklopedisi, XLIII (İstanbul 2013), ss. 468-471.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi*, I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- “Berchtold Leopold Graf”. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, I (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), ss. 71.
- Beydilli, Kemal. “Avusturya”. TDV İslâm Ansiklopedisi, IV (İstanbul 1991), ss. 174-177.
- Bridge, F. R. *From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary 1866-1914*. London and Boston: Routledge & Kegan Paul, 1972.
- Bridge, F. R. “Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu, 1900-1918”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*. Haz. Marian Kent. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa, 2013.
- Buçukçu, Öner. *1908-1913 Osmanlı Dış Politikası: Buhran-ı Meşrutiyet*. İstanbul: Tezkire, 2014.
- Çetinkaya, Y. Doğan. *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi*. İstanbul: İletişim, 2004.
- Elmacı, Mehmet Emin. “Bosna-Hersek’in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)”. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, 1996.
- Elsie, Robert. *Historical Dictionary of Albania*, 2nd ed. Lanham-Toronto-Plymouth: The Scarecrow, 2010.
- Güler, Ali. “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterleri’nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri’nden Örnek Fermanlar)”. *OTAM* 9, (1998): 155-175.
- Kiel, Machiel. “Taşlıca”. TDV İslâm Ansiklopedisi, EK II (Ankara 2019), ss. 580-582.

- Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925: Sırâtı müstakim Mecmuası*, V, İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2005.
- MMZC, D. I, İS. II, C. VI, Ankara: TBMM Basımevi, 1986.
- Mutlu, Şamil. *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*. İstanbul: Gökkuşbu, 2005.
- Taylor, Alan J. P. *The Habsburg Monarchy 1809-1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*. London: Western Printing Services, [1948].
- Vahapoğlu, M. Hidayet. *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 2015.
- Wank, Solomon. *In the Twilight of Empire: Count Alois Lexa von Aehrenthal (1854-1912) Imperial Habsburg Patriot and Statesman*, I-II, Wien-Köln-Weimar: Böhlau, 2009.
- Yavuz, Erdal. "1908 Boykotu". *ODTÜ Gelişme Dergisi: Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*. 1978 özel sayısı, (1979): 163-181.